

ΕΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΦΩΤΙΟΝ*

Υ Π Ο

ΒΑΣ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐπιμελητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν

Β. ΤΕΧΝΗΤΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ.

1. Εἰσαγωγικά τινά: Ἡ ἔναντι τῆς Εἰκονομαχίας στάσις τοῦ Φωτίου¹⁰⁵.

Ἡ Εἰκονομαχία, μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν πολιτικὴν ἀλλαγὴν μὲ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῆς Θεοδώρας (842, ἐπίτροπος Μιχαὴλ τοῦ Γ') καὶ τὴν συνεπεῖα αὐτῆς ἐκκλησιαστικὴν ἀλλαγὴν διὰ τῆς ἀναδείξεως εἰς πατριάρχην τοῦ Μεθοδίου (843), ἐστερήθη τῶν δύο ἐρεισμάτων τῆς, τοῦ αὐτοκράτορος — τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας — καὶ τοῦ πατριάρχου μετὰ τοῦ στενοῦ περὶ αὐτὸν κύκλου ἱεραρχῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεδυναμώθη πλήρως.

Τὰ εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα — ἐξαιρέσει ἴσως τῶν οἰκούντων εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, ὅπου καὶ ἡ κοιτίς τῶν Παυλικιανῶν, — οἱ πολυπληθεῖς μοναχοὶ καὶ ὁ κατώτερος κλήρος ἦσαν ἀνέκαθεν εἰς τὴν συντριπτικὴν αὐτῶν πλειοψηφίαν εἰκονόφιλοι. Εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων καὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἄρχουσαν βυζαντινὴν κοινωνίαν εὐκόλως θὰ εἶχον προσχωρήσει εἰς τὴν διαμορφωθείσαν νέαν τάξιν πραγμάτων καὶ θὰ ἀνεθεμάτιζον τὴν Εἰκονομαχίαν, διὰ τὴν μὴ στερηθοῦν τῶν ἐπιρροῶν, τῶν θέσεων καὶ τῶν ἀξιομάτων των. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὅτι οὗτοι θὰ ἐπανήρχοντο εἰς τὸ παλαιὸν στρατόπεδον, ἐὰν ἤλλασσον τὰ πρωταγωνιστοῦντα πρόσωπα ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἢ ἡ ἔναντι τῶν εἰκόνων στάσις αὐτῶν. Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν ὑπῆρχον καὶ ἀμετανόητοι Εἰκονομάχοι — φανεροὶ καὶ μυστικοὶ — ἰδιαιτέρως μάλιστα οἱ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν ἀπολέσαντες θέσεις καὶ ἀξιώματα, ὡς καὶ τὴν ἐπιρροὴν των εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινῶν, καὶ οἱ ὅποιοι θὰ ἠργάζοντο ποικιλοτρόπως διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς νέας τάξεως πραγμάτων καὶ θὰ παρεῖχον ἰκα-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 185 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

105. Πλείονα βλέπε παρὰ F r. D v o r n i k, *The Patriarch Photius and Iconoclasm*, ἐν *Dumbarton Oaks Papers*, Cambridge (Mass.), 7 (1953), σελ. 69-97 καὶ ἐν *Photian and Byzantine Ecclesiastical Studies*, London 1974 σελ. 69-97. Βλ. ὡσαύτως C. M a n g o, *The Liquidation of Iconoclasm and the Patriarch Photius* ἐν A. Bryer and J. H e r r i n, *Iconoclasm*, Birmingham 1975, σελ. 133-140.

νάς δυσχερείας εις τὸν Πατριάρχην κατὰ τὴν ἰδιαιτέρως ταραχώδη ἐκείνην ἐποχὴν, ἔνεκα καὶ τῆς γνωστῆς διαμάχης Φωτίου καὶ Ἰγνατίου.

Εἶναι, κατὰ ταῦτα, δεδικαιολογημένον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Φωτίου διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τὴν ἐξάλειψιν καὶ τῶν τελευταίων ἐστιῶν τῆς αἱρέσεως καὶ τῶν ἔρεισμάτων αὐτῆς. Ὁ πεφωτισμένος οὗτος Πατριάρχης τὸ ἐνδιαφέρον του τοῦτο ἐξεδήλωνε μετὰ περισσῆς περισκέψεως καὶ συνέσεως, κυρίως δὲ διὰ τῆς πειθοῦς¹⁰⁶, τῆς ἀναιρέσεως καὶ ἀνασκευῆς τῶν εἰκονομαχικῶν ἰδεῶν καὶ ἐπιχειρημάτων καὶ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ δόγματος τῆς συνόδου τοῦ 787, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεώς της ὡς Οἰκουμενικῆς ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 879. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὡς κύριον λόγον συγκλήσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου τοῦ 861 εἶχε θέσει οὗτος τὴν καταπολέμησιν τῶν ὑπολειμμάτων τῆς Εἰκονομαχίας. Τὰ Πρακτικὰ τῆς συνόδου ἐκείνης κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἰγνατιανῶν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Φωτίου, διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν γνωρίζομεν τὰ διαμειφθέντα ἐν αὐτῇ. Ἐκ τῶν παραδοθέντων 17 Κανόνων αὐτῆς εἰς μόνον, ὁ 10ος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ σφετερισμοῦ καὶ τῆς ἐντεῦθεν βεβηλώσεως καὶ καταμολύνσεως τῶν ἱερῶν σκευῶν, ἐμμέσως ἀναφέρεται — κατ' ἀναλογίαν καὶ ἐπέκτασιν — εἰς τοὺς βεβηλοῦντας τὰς εἰκόνας¹⁰⁷. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πατριάρχου ὑπὲρ τῆς κατασιγάσεως τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος προβάλλει ἔντονον καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Βόγοριν (Μιχαήλ) Βουλγαρίας μακρὰν ἐπιστολὴν του, ὅπου διὰ πολλῶν ἀναφέρεται εἰς τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν καὶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Ὄρου αὐτῆς περὶ τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὐδέποτε δὲ ἐφείδετο κόπων ἢ ἄφηνεν ἀνεκμετάλλετον πρόσφορον εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐλέγξῃ καὶ νὰ διδάξῃ καταλλήλως, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν του καὶ τῶν Ἀμφιλοχιῶν. Σημαντικωτάτῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ Ὅμιλία του, ἡ ἐκφωνηθεῖσα ἐκ τοῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τὴν 29 Μαρτίου τοῦ 867 παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ' (842-867), ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ «ἐγκαινιασμοῦ» ἐξαιρέτου τινὸς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου¹⁰⁸.

106. Ὁ Φώτιος εἰς τὴν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον Ἐπιστολὴν του (παρὰ Ἰωάν. Βαλέττα, σελ. 160-161) γράφει: «Κύκλω πάλιν οἱ ἀσεβεῖς, οἱ μὲν τὴν εἰκόνα Χριστοῦ διαπτύοντες, καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐν ταύτῃ διασύροντες, οἱ δὲ τὰς αὐτοῦ φύσεις συγχέοντες, ἢ ἀπαρνούμενοι, ἄλλης φύσεως καινοτέρας ἐπεισαγωγῇ τὰς προτέρας ἐξορίζοντες, καὶ τὴν τετάρτην Σύνοδον μυρίαὶ ταῖς βλασφημίαις καθυποβάλλοντες· πρὸς οὗς ἡμῖν ὁ πόλεμος ἀναρριπισθεὶς καὶ χρόνῳ συχνῶ συγκροτηθεὶς εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ πολλοὺς ἡμαλώτευσεν».

107. Ἄ. Ἀλ. Β. Ζάτσοβ, Οἱ ἱεροὶ Κανόνες, Ἀθῆναι 1949, σελ. 313-314.

108. Τὴν Ὅμιλιαν ταύτην βλ. παρὰ Σ. Ἀριστάρχου, Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Λόγοι καὶ Ὅμιλιν, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900, τόμ. 2ος, σελ. 294-308. Ἰδὲ καὶ νεωτέραν ἔκδ. ὑπὸ Β. Λαοῦρδα, Φωτίου Ὅμιλιν, Θεσσαλονίκη 1959, Ὁμ. 17, σελ. 164-172.

Ἐκ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν τοῦ Φωτίου καὶ τῶν ἀναφορῶν αὐτοῦ εἰς τε τοὺς Εἰκονομάχους καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον περὶ εἰκόνων καὶ τῆς προσκυνήσεως αὐτῶν διδασκαλίαν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι κατὰ τοὺς ὑπ' ὄψιν χρόνους εἶχον πλέον ἀτονίσει καὶ ἀποδυναμωθῆ τὰ παλαιὰ ἐπιχειρήματα τῶν Εἰκονομάχων: 1) "Ὅτι, διὰ τῆς ἐξεικονίσεως τοῦ Χριστοῦ: α) διαιροῦνται αἱ δύο αὐτοῦ φύσεις, ἢ β) περιγράφεται καὶ ἡ θεία φύσις ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Χριστοῦ, γ) αἵρεται τὸ δόγμα τῆς μιᾶς προσκυνήσεως τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, διὰ τῆς παρεισαγωγῆς καὶ δευτέρας προσκυνήσεως — σχετικῆς ἢ τιμητικῆς — τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡ διὰ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ. Καὶ 2) "Ὅτι ὁ ἄρτος τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ θεοπαράδοτον εἰκόνα τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ κατὰ τῶν εἰκόνων πολεμικὴ τῶν Εἰκονομάχων ἐβασίζετο κυρίως ἐπὶ τῶν ἐξῆς σημείων: α) Αἱ εἰκόνες ἀπαγορεύονται ὑπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ δὲν παραδίδονται ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἢ τῶν ἀρχαίων Πατέρων. β) Δὲν ἐξεικονίζουσι τὰ ἀρχέτυπά των πιστῶς καὶ ἐπομένως εἶναι ψευδῶνυμοι καὶ νόθοι, καὶ γ) Αὐταί, οὐδεμίαν σχέσιν ἢ ἀναφορὰν εἰς τὰ ἀρχέτυπά των ἔχουσαι, ἀποβαίνουν ἐν τῇ οὐσίᾳ εἰδῶλα βδελυκτὰ καὶ ἀπόβλητα τῆς τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίας. Τὰς ἐπὶ τῶν σημείων τούτων ιδέας τοῦ ἱεροῦ Φωτίου θέλομεν ἐξετάσει ἐν τοῖς ἐξῆς.

2. Αἱ εἰκόνες ἀποτελοῦν ἀποστολικὴν παράδοσιν.

Ἀπετέλει κοινὴν θέσιν τῶν Εἰκονοφίλων, ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ εἰκόνες δὲν εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεταγενεστέρως καὶ δὴ καὶ ἐξ ἀμέσου ἢ ἐμέσου ἐπιδράσεως ἐκ τῆς εἰδωλολατρίας, ἀλλ' ὅτι συνιστοῦν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἀναγομένην εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων, κατ' ἄλλους δὲ εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱεροῦ τῆς τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίας. Τούτου ἕνεκα καὶ τὰς κατὰ τῶν εἰδώλων καὶ τῶν ὁμοιωμάτων ἀπαγορεύσεις τῆς Π. Διαθήκης ἐξελάμβανον ὡς μὴ ἀναφερομένας εἰς τὰς χριστιανικὰς εἰκόνας, ἀλλ' εἰς τοὺς θεοποιούντας τὰ εἰδῶλα εἰδωλολάτρας, καὶ ὡς ἀποσκοπούσας εἰς τὴν προφύλαξιν τοῦ εὐολίσθου πρὸς τὴν εἰδωλολατρίαν Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἐκ τοῦ κινδύνου νὰ καταστήσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τῶν εἰδώλων πλάνην ἐξ ἐπιδράσεως τῶν ὁμόρων αὐτοῦ εἰδωλολατρικῶν ἐθνῶν¹⁰⁹.

Πρὸς τὴν ἀνωτέρω εἰκονόφιλον θέσιν προσανατολίζονται καὶ αἱ ιδέαι τοῦ ἱεροῦ Φωτίου. Οὗτος, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐρωτήματος τῶν ἀδελφῶν Λέοντος καὶ Γαλάτanos, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ γραφικοῦ «καὶ ἱμάτιον ἐκ δύο ὑφασμάτων κίβδηλον....» (Λευιτ. ΙΘ', 19), ἐν συσχετισμῶ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ¹¹⁰ πρὸς τὸν Μωϋσέα «τὴν τοῦ μαρτυρίου σκηλῆν τοιοῦτοις ἐπι-

109. Β α σ. Γ ι α ν ν ο π ο ὑ λ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 95 ἐξ. καὶ 160 ἐξ.

110. Ἐξὸδ. 26,1 ἐξ.

βλήμασι... καλύπτεσθαι», παρατηρεῖ: «'Ακούοις δ' ἂν κοινὸν ἐπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὁμοίων λόγον ἀποδιδόμενον, ὡς τὰ τοιαῦτα νομοθετῶν ὁ θεῖος Μωσῆς, ἀκριβῶς ἐδήλου μὴ χρῆναι γυμνῇ προσεδρεύειν τῇ λέξει τοῦ γράμματος, μηδὲ τῷ προχείρῳ προσανέχειν τῆς καταλήψεως»¹¹¹. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας ἐβδελύσσοντο οἱ Εἰκονομάχοι, ὡς ἀντιβαινούσας εἰς τὴν ἐντολήν: «Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἶδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα», ('Εξέδδ. Κ, 4), γράφει: «Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ παντὸς ὁμοίωμα ποιεῖν ἀπειργεῖν τὸν Ἰσραήλ, αὐτὸν δὲ ταῦτα νομοθετοῦντα, πρῶτον μὲν καὶ αὐτὴν τὴν κιβωτὸν κατὰ τύπον καὶ μίμημα ποιήσασθαι τῶν δειχθέντων αὐτῷ (δηλ. τῷ Μωϋσεῖ) ἐν τῷ ὄρει, ἔπειτα τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν Χερουβεὶμ διαγλύψαι τε καὶ τορεῦσαι, καὶ τοῖς παραπετάσμασι προσεξυφάναι τε καὶ ραφιδεῦσαι, ροίσκων τε ὁμοιώματα τοῖς ἱεροῖς σκεύεσιν ἐντυπῶσαι»¹¹².

Ἡ ἐμμονὴ τῶν Εἰκονομάχων εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ διαρρήδη καὶ ἀνεξαίρετως ἀπαγορεύει καὶ καταδικάζει τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν εἰκόνων καὶ ὁμοιωμάτων, κατὰ τοὺς Εἰκονοφίλους, συνεπάγεται τὴν ἀτοπίαν τῆς παρουσιάσεως τοῦ Θεοῦ ὡς ἀντιφάσκοντος πρὸς ἑαυτὸν· δεδομένου ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἐντειλόμενος τῷ Μωϋσεῖ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου καὶ τὴν τοποθέτησιν ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ ἱεροῦ Ἰλαστηρίου τῶν δύο τορευτῶν Χερουβίμ, ὡς καὶ τὴν ἐν τῇ Σκηνῇ χρῆσιν πολυχρῶμων ὑφασμάτων, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος εἶχεν ἀλλαχοῦ χαρακτηρίσει τὰ πολυχρῶμα ὑφάσματα «κίβδηλα». Διό, ἐπειδὴ δηλαδὴ δὲν εἶναι νοητὸν ὁ Θεὸς νὰ ἀντιφάσκη καὶ νὰ ἀναιρῇ ἑαυτὸν ἄλλοτε ἄλλως ἐντελλόμενος, πρέπει πάντοτε νὰ ἀναζητῶμεν τὸ βαθύτερον νόημα τῆς Γραφῆς καὶ τὸν εἰδικὸν σκοπὸν εἰς ὃν ἀποβλέπουν αἱ ὡς ἄνω ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἱερὸς Πατὴρ σημειοῖ τὰ ἀκόλουθα: «'Αλλ', ὅπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπον, διὰ τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων ὁ σοφὸς νομοθέτης ἐναργῶς παρίστησιν, ὡς ἄλλη μὲν ἢ κατὰ τὸ γράμμα καὶ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπιβολῆς ἀπαγγελία, ὡς παραπέτασμα διηπλωμένη κρυφίων θεωρημάτων, ἑτέρα δὲ ἢ τοῦ πνεύματος καὶ ἐν τῷ βάθει κρυπτομένη θεοσοφία, ἧς ἡ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων αἵρεσιωτῶν πληθὺς ἐκπεσοῦσα, μακρὰν καὶ χαλεπὴν οὐ παύεται πλάνην πλανωμένη»¹¹³. Ἡ δὲ «ἐν τῷ βάθει» τῶν σχετικῶν ἀπαγορευτικῶν ρήσεων τῆς Π. Διαθήκης περὶ εἰκόνων («κρυπτομένη θεοσοφία») εἶναι: «Ὁ Θεὸς δι' αὐτῶν ἀπεσκόπει εἰς τὴν προστασίαν τοῦ πρὸς τὴν εἰδωλολατρίαν εὐολίσθου Ἰσραήλ, ἐκ τοῦ κινδύνου νὰ λατρεῖσθαι οὗτος ὡς θεοὺς τὰ εἶδωλα καὶ τὰ ὁμοιώματα. Εὐνόητον,

111. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 386.

112. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 387.

113. Αὐτόθι, σελ. 389.

λοιπόν, ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν ἢ ἀναφορὰν εἰς τὰς σεπτὰς εἰκόνας ἔχουν αἱ ἀπαγορεύουσαι τὰ εἰδωλα ρήσεις τῆς ἀγίας Γραφῆς, καθόσον μάλιστα αἱ εἰκόνες ἀποτελοῦν ἀποστολικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ Εἰκονόφιλοι ἰδιαίτερος ἐτόνιζον, ὅτι αἱ εἰκόνες ἀνάγονται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων¹¹⁴ καὶ τοῦτο, διὰ νὰ ἀντικρούσουν ἐν τῇ βάσει αὐτῆς τὴν κατ' αὐτῶν κατηγορίαν τῶν Εἰκονομάχων, ὅτι δηλ. συνιστοῦν μεταγενεστέραν προσθήκην ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ δάνειον ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου τῆ ἐπενεργεία τοῦ διαβόλου. Ὁ ἱερὸς Φώτιος εἰς τὴν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Βόγοριν ἐπιστολὴν του, ἀναφερόμενος εἰς τὴν δογματικὴν ἀπόφασιν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς, γράφει: «Τὴν δὲ εἰκόνα Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὰς ἀνέκαθεν Ἀποστολικὰς τε καὶ Πατρικὰς παραδόσεις, καὶ τὰς τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίας, ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιότητι τοῦ εἰκονιζομένου, προσκυνεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι ψήφοις ἀπάσαις ἐπεκύρωσέ τε καὶ ἐπεσφραγίσαστο...»¹¹⁵. Ἀλλαχοῦ, ἀντιστρέφων τὴν ἔνστασιν τῶν Εἰκονομάχων ὅτι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν εἰκόνας εἶχον μόνον οἱ αἰρετικοί, παρατηρεῖ: «Δι' ὧν γὰρ δυσφημίαν περιάπτειν τῇ ὀρθοδοξίᾳ ἐμελέτησαν, διὰ τούτων μάλιστα τῆς εἰκονουργίας τὴν ἀρχαιότητα μαρτυροῦντες οὐ συνήσθητο, σύγχρονον αὐτὴν τῷ Χριστιανισμῷ καὶ τῷ βαπτίσματι καὶ ἄκοντες ἀνομολογήσαντες δι' ὧν δὲ μηδὲ τοὺς περὶ Σίμωνα ταύτην ἐνουβρίσαι βαπτισθέντας παρεισάγουσιν, ἐκείνων πλέον ἑαυτοὺς νοσήσαντες τὴν ἀγνωμοσύνην παριστῶντες ἐπελάθοντο»¹¹⁶. Κατὰ τοὺς Εἰκονομάχους, ὅταν ἡ παράδοσις τῶν «ἐγκρίτων πατέρων» ὁμιλῇ περὶ χρήσεως εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ Σίμωνος τοῦ Μάγου καὶ τῶν γνωστικῶν—αἰρετικῶν Καρποκρατιανῶν ἐν Ρώμῃ (περὶ τὰ τέλη τοῦ β' αἰῶνος)¹¹⁷, ἐννοεῖ, ὅτι αἱ εἰκόνες δὲν ἦσαν ἐν χρήσει τότε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὅτι οἱ αἰρετικοὶ οὗτοι μόνον ἐχρησιμοποιοῦν αὐτὰς κατ' ἐθνικὴν συνήθειαν, διὸ καὶ ψέγονται ὑπ' αὐτῆς. Κατὰ τὸν Φώτιον ἡ ἀλλή-

114. Πρβλ. Πρακτ. Ζ' Οἰκουμ. (Mansi 13, 328D). «Τοσοῦτον γὰρ ἐβεβαιώθη ἡ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἐμφάνεια ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὅτι ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ εὐαγγέλιον μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐταῖς ἀναδεδειγμένα εἰσί· καὶ πᾶν τὸ ἀρχαιότερι διαφέρειν αἰδέσιμον». Νικηφόρου, Ἀντιρρ. Γ, (PG 100, 380B): «τὸ γράφειν ἦτοι εἰκονίζειν τὸν Χριστόν, οὐκ ἐξ ἡμῶν τὴν ἀρχὴν εἰληφεν... χρόνῳ τετιμηται ἡ γραφή, ἀρχαιότητι διαπρέπει, ἡλικιωτὴς ἐστὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος... ἀποστόλων ἐστὶ τὸ ἐγγεῖρημα, Πατέρων τὸ ἐπισφράγισμα». Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιστ. Η', PG. 99, 1132C. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐλεγχοι..., PG 99, 468C. Ἀνδρέου Κρήτης, Περὶ τῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκυνήσεως, PG 97, 1301D-1304C.

115. Ἰω. Βαλέττα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 218.

116. Αὐτόθι, σελ. 360.

117. Εἰρηναίου, Κατὰ αἰρέσεων, Α', 25, 6, PG 7, 685CD. Ἰππολύτου, Ἐλεγχοι Ζ', 32. ΒΕΠ 5, 333,30-31: «καὶ εἰκόνας δὲ κατασκευάζουσι τοῦ Χριστοῦ λέγοντες ὑπὸ Πιλάτου τῷ καιρῷ ἐκείνῳ γενέσθαι».

θεια έχει άλλως· ὁ Σίμων καὶ οἱ Καρποκρατιανοὶ δὲν ψέγονται, διότι ἐχρησιμοποιοῦν εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἄλλωστε καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοὺς χρόνους των, ἀλλὰ διότι ἐχρησιμοποιοῦν αὐτὰς κατ' ἐθνικὴν συνήθειαν· ἄλλαις λέξεσι, διότι ἐλάτρευον αὐτάς, ὡς καὶ οἱ Ἐθνικοὶ τὰ εἶδωλα, καὶ δὲν προσεκύνουν τιμητικῶς, ὡς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα τοῦτο τοῦ Φωτίου, ἂν καὶ προσφυῆς διὰ τὸν σκοπὸν, ἐννοεῖται, διὰ τὸν ὁποῖον προσήγετο, δὲν ἀποδεικνύει τὴν παράλληλον χρῆσιν εἰκόνων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ μεμονωμένων Χριστιανῶν κατ' ἰδίαν. Μετὰ περισσοτέρας εὐλογοφανείας θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐπικαλεσθῆ τοῦτο πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ ἐτέρου ἐπιχειρήματος τῶν Εἰκονομάχων, ὅτι δηλαδὴ αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ δὲν διασφύζουν τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπειδὴ αὐταὶ ἐπενοήθησαν πολὺ μεταγενεστέρως. Ὁ Σίμων ὁ Μάγος ἦτο σύγχρονος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, ἐπομένως — θὰ ἠδύνατό τις νὰ δισχυρισθῆ — αἱ χρησιμοποιούμεναι ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁπαδῶν του εἰκόνες, ἐνέφαινον τὴν πραγματικὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, ἦτις οὕτως, ἔστω καὶ διὰ τῶν αἰρετικῶν, παρεδόθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

3. Αἱ εἰκόνες ἐξεικονίζουσι ὄντως τὰ ἀρχέτυπά των.

Ἐν τῶν κυριωτέρων ἐπιχειρημάτων τῶν Εἰκονομάχων κατὰ τῶν εἰκόνων ἦτο, ὅτι αὐταὶ δὲν διασφύζουν, δὲν ἐμφαίνουσι τὴν πραγματικὴν μορφήν ἤτοι τὰ ἀληθῆ χαρακτηριστικὰ τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἡμῶν προσώπων, τῶν ὁποίων καὶ εἰκόνες λέγονται. Ὡς ἐκ τούτου οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὰ ἀρχέτυπά των ἀποβαίνουσι τελικῶς εἶδωλα φευκτά, βδελυκτά καὶ ἀπόβλητα τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀρνήσεως τῶν εἰκόνων, ἕνεκα τῶν παρατηρουμένων εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ αὐτοῦ προσώπου διαφορῶν, ἀπαντᾷ, ὡς φαίνεται, εἰς τὰς λεγομένας Ἐπιφανείους συγγραφὰς περὶ εἰκόνων¹¹⁸, τῶν ὁποίων εὐρυτάτην χρῆσιν ἔκαμεν ἡ εἰκονοκλαστικὴ σύνοδος τῆς ἀγίας Σοφίας (815). Οὕτως εἰς τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἐπιφάνιον Κύπρου Ἐπιστολὴν Π ρ ὀ ς Θ ε ο δ ὀ σ ι ο ν τ ὸ ν β α σ ι λ έ α ἀναγινώσκομεν: «Ἄμα δὲ καὶ ψεύδονται ἐξ ἰδίας αὐτῶν ἐννοίας μορφὰς τῶν ἀγίων ἄλλως καὶ ἄλλως ἀνατυποῦντες, ποτὲ μὲν γέροντας, ποτὲ δὲ νεωτέρους τοὺς αὐτούς, ἃ μὴ ἐωράκασι ἐμβατεύοντες. Κόμην γὰρ ἔχοντα τὸν σωτῆρα γράφουσιν ἐξ ὑπονοίας διὰ τὸ Ναζωραῖον αὐτὸν καλεῖσθαι, εἶπερ οἱ Ναζωραῖοι κόμας ἔχουσι. Σφάλλονται δὲ οἱ τοὺς τύπους αὐτῶ συνάπτειν πειρώμενοι»¹¹⁹.

Οἱ Εἰκονομάχοι, κατὰ τὴν δευτέραν ἰδίαν φάσιν τῆς ἔριδος (813-842/

118. Περὶ τούτων καὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν βλ. ἡμέτερον βιβλίον, Αἱ χριστολ. ἀντιλήψεις τῶν Εἰκονομάχων, σελ. 90-93.

119. H. H e n n e p h o f, Textus byzantinos ad Iconomachian pertinentes,

43), ὡς κύριον στόχον τῆς πολεμικῆς των εἶχον τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, διὸ καὶ ὡς ἐκ περισσοῦ ἔθετον εἰς τοὺς ἀντιπάλους των τὸ ἐρώτημα· ποία τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ ἢ ἀληθής; Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὅπωςδῆποτε ἔθετεν ἐν σοβαρώτατον πρόβλημα. Ἡ μορφή καὶ ἡ ὀξύτης τῆς κατὰ τῶν εἰκόνων πολεμικῆς τῶν Εἰκονομάχων οὐδὲν περιθώριον ἄφηνον εἰς τοὺς Εἰκονοφίλους· νὰ δισχυρισθοῦν δηλ., ὅτι αἱ εἰκόνες εἶναι σύμβολα ἢ ἀκόμη ὅτι ἀναπαριστοῦν τὴν παραδοθεῖσαν προφορικῶς, μεταγενεστέρως δὲ καὶ γραπτῶς, ἱστορικὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ (ὡς ἐπίσης τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀποστόλων κ.λπ.). Εἰς τοιοῦτος δισχυρισμός, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Εἰκονομάχους νὰ ὑποστηρίξουν, ὅτι αἱ εἰκόνες ὑπεισῆλθον μεταγενεστέρως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν λατρείαν καὶ ζωὴν, δὲν ἦτο δυνατὸν τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην νὰ γίνῃ ὑπὸ τῶν Εἰκονοφίλων. Τούτου ἕνεκεν οἱ Εἰκονόφιλοι μετ' ἐπιμονῆς διετείνοντο, ὅτι αἱ εἰκόνες ἦσαν ἀνεκάθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδρύσεώς της. Αἱ ὑπάρχουσαι ἀνομοιότητες καὶ διαφοραί, ἐπομένως, ἔπρεπε νὰ δικαιολογηθοῦν καταλλήλως. Οὕτως ὁ ὁμολογητῆς Πατριάρχης Νικηφόρος θεωρεῖ τὴν ὑπαρξίν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ «κατὰ τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν μορφήν βραχὺ τι» παρηλλαγμένων δεδικαιολογημένην. Αὕτη κατ' αὐτόν, ὀφείλεται εἴτε εἰς ἀνικανότητα τοῦ ζωγράφου νὰ μεταφέρῃ πιστῶς τὰ πλήρη χαρακτηριστικά τοῦ εἰκονιζομένου ἀπὸ παλαιάν τινα εἰκόνα εἰς νεωτέραν (ἀντίγραφον), εἴτε εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἕκαστος τῶν ζωγράφων ἐξεικονίζει τὸν Χριστὸν εἰς διάφορον ἡλικίαν, ἢ ἐντὸς διαφόρου περιβάλλοντος, ἢ, τέλος, εἰς διάφορον ψυχικὴν κατάστασιν¹²⁰.

Φαίνεται ὁμως, ὅτι ἡ ἀπάντησις αὕτη δὲν ἔπειθε τοὺς Εἰκονομάχους, διότι δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως ἢ ἐπιμονὴ των ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος περὶ τῆς ἀληθοῦς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φωτίου, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν ἡγούμενον Θεόδωρον, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς ἀνάγκης, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη, νὰ δικαιολογήσῃ διὰ μακρῶν τὴν ὑπαρξίν τῶν διαφορῶν. Ἀπαντῶν ὁ Φῶτιος, γράφει: «Προτείνουσιν, ἔφης, τῶν εἰκονομάχων ὅσοι θρασύτεροι καὶ κακόσχολοι καὶ σοφὸν ἡγοῦνται τὸ περίεργον, ποία τῶν εἰκόνων Χριστοῦ ἀληθής· πότερον, ἢ παρὰ Ρωμαίοις, ἢ ἡνπερ Ἴνδοι γράφουσιν, ἢ ἢ παρ' Ἑλλήσιν, ἢ ἢ παρ' Αἰγυπτίοις; Οὐχ ὁμοιοὶ γὰρ ἀλλήλαις αὗται, καὶ ὁποῖαν ἂν τις αὐτῶν ἀληθῆ φήσῃ, δῆλον ὅτι παραγράφεται τὰς λοιπάς»¹²¹.

Leiden 1969, σελ. 46. Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 48 (Ἐπιφανίου, Κατὰ τῶν ἐπιτηδεόντων...): «Καὶ πάντως γὰρ ταῦτη τῇ ὑποθέσει ἐτόλμησάν τινες ὑμῶν ἔνδον τοῦ ἀγίου οἴκου τὸν τοῦτον κονιάσαντες χρώμασι διηλλαγμένοις εἰκόνας ἀνατυπώσαντες Πέτρου καὶ Ἰωάννου καὶ Παύλου, ὡς ὄρω κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐκάστης τῶν ψευδωνύμων εἰκόνων ὑπὸ τῆς μορίας τοῦ ζωγράφου κατὰ τὸν νοῦν αὐτοῦ τυπωθεῖσαν».

120. Νικηφόρου, Λόγος ὑπὲρ τῆς ἀνωμότητος..., PG 100, 612D-613A, 784B.

121. Ἰω. Βαλέττα, ἔνθ' ἀνωτ., Ἐπιστ. ΜΓ', Θεοδώρῳ ἡγουμενῶν, σελ. 339.

Οἱ Εἰκονομάχοι, κατὰ τὸν ἡγούμενον Θεόδωρον, εἰς ἐπίρρωσιν τοῦ ἐρωτήματός των: «Ποία τῶν εἰκόνων Χριστοῦ ἀληθής;» κατέφευγον εἰς τὰς παρὰ τῶν Ρωμαίων, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Αἰγυπτίων χρησιμοποιοῦμενας εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπεσήμαινον τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένας διαφοράς. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ αἱ διαφοραὶ θὰ ἦσαν σημαντικαί, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἤθελον τὸν Χριστὸν νὰ εἶχε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνικότητος ἢ φυλῆς¹²². Ἐπομένως οἱ Εἰκονομάχοι εἶχον ὅλον τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴν εὐαπόδεικτον καὶ σοβαράν, νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὰς διαφοράς αὐτάς, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι δὲν ἀνεφέροντο καὶ εἰς τὰς διαφοράς, ὅπως δὴποτε μικροτέρας, τῶν εἰκόνων ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς αὐτῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐκάλυπτε διὰ τῆς ἀπαντήσεώς του ὁ Φῶτιος καὶ αὐτὴν τὴν περίπτωσιν.

Ὁ ἱερός Φῶτιος εἰς τὴν ὡς ἄνω ἔνστασιν τῶν Εἰκονομάχων προσφυῶς ἀντιπαρατηρεῖ, ὅτι ἡ ὁμολογία των περὶ τῆς χρήσεως εἰκόνων ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, συνιστᾷ τρανοτάτην ἀπόδειξιν τῆς καθολικότητος καὶ ἐπομένως τῆς ὁρθότητος τῆς χρήσεως εἰκόνων ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἐν συνεχείᾳ δὲ θέτει εἰς αὐτοὺς δύο ἐρωτήματα, ἀνάλογα πρὸς τὸ ἰδικόν των, ἦτοι:

Πρῶτον· «ποίους γὰρ λόγους εὐαγγελίου θεοπνεύστους, εἶποιεν ἂν ἢ ὅλως εὐαγγέλιον ποῖον ὀνομάζετε; ἄλλοις γὰρ σχήμασι καὶ τύποις γραμμάτων τὸ Ρωμαϊκόν, ἄλλοις δὲ τὸ Ἰνδῶν, καὶ ἑτέροις τὸ Ἑβραϊκόν, καὶ ἄλλοις τὸ Αἰθιοπικόν ἀπαρτίζονται· καὶ οὐ μόνον τύποις γραμμάτων καὶ σχήμασιν ἀνομοίοις γράφονται, ἀλλὰ καὶ ἀπηχῆσει καὶ σημασίᾳ φωνῆς ἑτεροειδεῖ τε καὶ ἄλλοτριωτάτῃ προφέρονται»¹²³. Καὶ ἐπὶ τούτοις παρατηρεῖ: «Οὐκοῦν, φαίητ' ἂν

122. Ὁ Ἀρέθας (ἐγεννήθη εἰς Πάτρας τὸ 850 μ.Χ.) εἰς ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν του: «Νικολάφ ἀσικρήτις τῷ τοῦ Γαβριήλ, πρὸς Εἰκονομάχους» (Πλειόνα περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς βλ. παρὰ Β. Λ α ο ὑ ρ δ α, Ὁ Ἀρέθας περὶ Εἰκονομαχίας, ἐν «Θεολογία», ΚΕ (1954), σελ. 614-622), ἀναφέρεται εἰς τὴν αὐτὴν ἔνστασιν τῶν Εἰκονομάχων, ἣ ὅποια ἐσκανδαλίξε τοὺς «ἀσθενεστεροὺς καὶ ἀπλουστεροὺς» τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Ἀρέθας σχετικῶς γράφει: «Ἐἰ δὲ τὸ διάφορον τῶν παρ' ἐκάστοις ἔθνεσι Θεοῦ μορφωμάτων τὸ δόγμα παρέχεται, ὡς οὐ τὸ στάσιμον τῆς θεανδρικῆς ἰδέας τῷ ὑπαλλάττοντι τῶν χαρακτήρων αὐτοῦ εἰσηγούμενον, παρ' ὃ καὶ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰς ἀπιστίαν ἀποδραμεῖται, μιᾶς μορφῆς τὰ καθ' ἕκαστα πεφυκυίας ἀνθρωπῶν ἀφορίζεσθαι, οὐχὶ διάφορον». Εἰς ταῦτα δὲ παρατηρεῖ: «Τοῦτο μάλιστα ἰσχυριζομένη, ὡς οὕτω πιστὸν ἅπασιν ἐδοξεν ἔθνεσιν ἢ τοῦ Κυρίου θεάνθρωπος παρουσία, ὡς ὅμοιον ἑαυτοῖς ἕκαστον ἀναγράφειν τὸ πρόσλημμα γνησίως τε καὶ οικειῶς ἐνηθρωπηκότι. Καὶ ὡς περ οἱ τὰ κατὰ τὸν Κύριον ἱστοροῦντες ἐν διάφοροις γραμμάτων εἶδеси καὶ ὀνομάτων οὐδὲν τῇ ὑποθέσει λυμαίνονται τοῖς ἄλλοις καὶ ἄλλοις σχηματισμοῖς τῶν γραμμάτων οὐδὲ τῇ ἑτερότητι τῶν φωνῶν, ἀλλὰ πρὸς ἓνα σκοπὸν ἅπαντες καθορμίζουσιν, οὕτω γε δὴ καὶ τὸ τῶν χαρακτήρων κατ' ἔθνη διάφανον ἐφ' ἐνὶ καταπαύει βεβαίω σκηνώματι τὸν ἀληθῶς ἄνδρα τοῦ Κυρίου κηρύττοντα» (Αὐτόθι, σελ. 617-618).

123. Ἰ ω. Β α λ έ τ τ α, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 339.

(μᾶλλον δέ, διὰ τί μὴ λέγετε;), ὡς οὐδενὶ προσήκει πείθεσθαι ἢ προσέρχεσθαι εὐαγγελίῳ, ὅτι ἀνομοίοις καὶ σχημάτων τύποις, καὶ φωνῶν ἀπηχῆσεσί τε καὶ σημασίαις ἀπαγγέλλονται»¹²⁴. Καὶ Δεύτερον· «ποῖον σταυρόν, προσερήσεσθε πάντως, τοῦ πρωτοτύπου νομιοῦμεν ὅμοιον; ὃς μετὰ τοῦ τίτλου σχηματίζεται, ἢ ὃς ἄνευ ἐκείνου διατυποῦται καὶ διαγράφεται; ὧν γὰρ ἂν ἡ ὁμοιότης ἡμῖν ὁμολογηθεῖη, ἐκ τούτου, κατὰ τὸν ὑμέτερον σοφὸν συλλογισμόν, ἢ τῶν λοιπῶν ποιήσις καὶ προσκύνησις (ἀλλ' ὑμῖν γε τοῖς τοιαῦτα περὶ τηλικούτων τολμῶσιν) ἀπαρνηθήσεται, ἢ καὶ ἤδη ἐξήρνηται»¹²⁵. Οἱ Εἰκονομάχοι διὰ τὰ νὰ ἀντιδιαστέλλουν ἑαυτοὺς τῶν Εἰκονοφίλων, οἱ ὁποῖοι ἐτίμων τὰς εἰκόνας, ἰδιαιτέρως ἐξῆρον τὴν ὀφειλομένην τιμὴν εἰς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον (διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ λόγους τοῦ Χριστοῦ) καὶ τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ¹²⁶. Ὁ ἱερὸς Φῶτιος, διὰ τὰ ἀποδυναμώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἐρωτήματός των περὶ τῆς ἀληθοῦς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, θέτει τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ διλήμματος προκειμένου περὶ τῆς Γραφῆς καὶ τοῦ συμβόλου τοῦ σταυροῦ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ ὁ Πατὴρ ἐνταῦθα νὰ ἐξάρῃ εἶναι τοῦτο: Εἰς τὰς εἰκόνας, τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ σημασίαν ἔχει τὸ περιεχόμενον, τὸ ἐσωτερικὸν καὶ βαθύτερον αὐτῶν νόημα καὶ ὄχι ἡ μορφή, ὁ ἐξωτερικὸς τύπος. Πάντα ταῦτα, παρὰ τὰς ἐξωτερικὰς διαφορὰς καὶ παραλλαγὰς, καταγγέλλουν τὸ αὐτὸ γεγονός, τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, τὸ μέγα μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔφερον ὁ Χριστὸς γενόμενος ἄνθρωπος καὶ ἐπεσφράγισε διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου. Ἐὰν δὲ οἱ Εἰκονομάχοι συνδυάζουν τὸ ἐξωτερικὸν εἶδος πρὸς τὸ ἐσώτερον νόημα καὶ τὸ περιεχόμενον καὶ ἐπομένως ἀρνοῦνται τὰς εἰκόνας, ἕνεκα τῶν κατὰ τὴν μορφήν τῶν εἰκονιζομένων ὑπαρχουσῶν διαφορῶν καὶ παραλλαγῶν, ὀφείλουν νὰ ἀρνηθοῦν καὶ νὰ ἀθετήσουν καὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ τὸ σύμβολον τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τὸν σταυρόν. Ὁ Φῶτιος διαφωνεῖ πρὸς τὸν τρόπον σκέψεως τῶν Εἰκονομάχων. Οὗτος δέχεται τὴν ἐξωτερικὴν διαφορότητα, τὰς παραλλαγὰς καὶ τὴν ποικιλίαν εἰς τὰ τῆς λατρείας καὶ γενικώτερον εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως τῆς μὴ ἀλλοιώσεως καὶ παραφθορᾶς τῆς οὐσίας, τοῦ βαθυτέρου νοήματος καὶ τοῦ περιεχομένου. Ἡ ἀπαίτησις ἐξωτερικῆς ὁμοιομορφίας εἰς τὸν ἐξεικονισμόν ἐκάστου ἱεροῦ τῆς πίστεως προσώπου, ὄχι μόνον εἰς τὴν ἄρνησιν τῶν εἰκόνων, τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ σταυροῦ καὶ τῶν λοιπῶν συμβόλων ὀδηγεῖ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνατροπὴν ἀπάσης τῆς λειτουργικῆς, τελετουργικῆς καὶ τῆς μυστηριακῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ἕνεκα τῆς ὑπάρξεως καὶ αὐτόθι διαφορῶν· ἔτι δέ, τὸ καὶ σπουδαιότερον, εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς πραγματικότητος τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου, διὰ τὸ γεγονός, ὅτι «Ἐλληνες

124. Ἰω. Β α λ έ τ τ α, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 339.

125. Αὐτόθι, σελ. 340.

126. Βλ. ἡμέτερον βιβλίον, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 177.

μὲν αὐτοῖς ὁμοιον ἐπὶ γῆς φανῆναι τὸν Χριστὸν νομίζουσι, Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς ἑοικότα, Ἴνδοι δὲ πάλιν μορφῇ τῇ αὐτῶν, καὶ Αἰθίοπες δῆλον, ὡς ἑαυτοῖς»¹²⁷. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς δυνατότητος ὑπάρξεως διαφορῶν εἰς τὸν τρόπον καὶ τὴν εἰδικὴν μορφήν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐξεικονίζεται ἕκαστον τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἡμῶν προσώπων, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῶν παρατηρουμένων διαφορῶν εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τὰς χρησιμοποιουμένας ὑπὸ τῶν διαφορῶν λαῶν, ἐθνικοτήτων καὶ φυλῶν.

“Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰδικώτερον εἰς τὰς διαφοράς, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρηθοῦν εἰς τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας καὶ μεταξὺ τῶν εἰκόνων τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ προσώπου, καὶ τῶν αἰτίων τῆς προελεύσεως αὐτῶν, ὁ Φώτιος γράφει:

«Ἄλλ’ ἐπὶ τοῖς εἰρημένους ἐκεῖνο ῥητέιν, οὐκ ἐκείνοις (ἀνάξιοι γάρ), ἀλλὰ γε τοῖς πιστοῖς καὶ φιλοχρίστοις· ὅτι περ οὐ πάντως λυμαίνεται τῶν εἰκονισμάτων τὸ ἀνόμοιον τὴν τῆς εἰκόνης φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ μόνω σχήματι σώματος καὶ μορφῆς εἰκονίζεται χρώμασι τὸ εἰκονιζόμενον, ἀλλὰ καὶ ποιᾷ διαθέσει, καὶ παρεπομένη πράξει, καὶ παθῶν ἐμφάσει, καὶ τόπων ἱερῶν ἀναθέσει, καὶ ἐπιγραμμάτων ἐρμηνεία, καὶ συμβόλοις ἐξαιρέτοις ἄλλοις, ὧν μὴδὲν παρεῖναι, ἢ μὴ τὰ πλείονα, ταῖς παρὰ τῶν πιστῶν εἰκόσι, παντελῶς ἀδύνατον· δι’ ὧν οὐδὲν ἔλαττον, ἢ εἰ καὶ πάντα προσῆν, εἰς ἔννοιαν καὶ τιμὴν τοῦ εἰκονισθέντος (ὅπερ ἐστὶ τῆς εἰκονουργίας σκοπὸς) ἀναγόμεθα»¹²⁸.

Τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι πολὺ σημαντικόν, διότι ἀναφέρεται μὲ σαφήνειαν εἰς ἓν ὄντως εὐαίσθητον σημεῖον τῆς εἰκονογραφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς χρήσεως καὶ τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν σεπτῶν εἰκόνων. Ἡ παρατηρουμένη, λοιπόν, ἀνομοιότης δὲν συνιστᾷ λόγον ἀρνήσεως τῶν εἰκόνων, οὔτε πάλιν πρέπει νὰ γεννᾷ ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ἐὰν τὸ εἰκονιζόμενον ἐν αὐταῖς πρόσωπον εἶναι ὄντως ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἀναγράφεται. Καὶ τοῦτο, διότι ὑπὸ τοῦ εἰκονογράφου δὲν ἀπεικονίζεται ἐπὶ τῆς εἰκόνης μόνον τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή τοῦ εἰκονιζομένου. Ὁ εἰκονογράφος καταβάλλει πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν νὰ ἀπεικονίσῃ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν τοῦ πρωτοτύπου του· τὴν κατάστασιν λ.χ. ἡρεμίας, αὐτοσυγκεντρώσεως, προσευχῆς, δράσεως κλπ., εἰς τὴν ὁποῖαν φαντάζεται τοῦτο, καὶ τὰ ἐντονα κινήματα καὶ τὰ σκιρτήματα τῆς ψυχῆς του. Ταῦτα πάντα ἀσφαλῶς ἔχουν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ὅλης ἐκφράσεως τοῦ προσώπου τοῦ εἰκονιζομένου, πολλάκις δὲ ἐπιφέρουν καὶ ἀλλοίωσιν τινὰ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτοῦ.

Προσέτι ἡ ὅλη ἔκφρασις τῆς εἰκόνης ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῆς θέσεως,

127. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ’ ἀνωτ., σελ. 340.

128. Αὐτόθι, σελ. 340-341.

τὴν ὁποίαν θὰ καταλάβῃ αὐτή, καὶ τῆς λειτουργικῆς χρήσεώς της. Οὕτως ἡ ἔκφρασις τῶν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι ἐξεικονίζουσι λ.χ. τὸν Χριστὸν συνομιλοῦντα μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος, ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ὡς «Παντοκράτορα» ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τυμπάνου τοῦ κεντρικοῦ τροῦλλου τῶν βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς «Μ. Ἀρχιερέα» ἐπὶ τοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης κ.λπ., δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή. Ἀλλά, τέλος, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τῆς εἰκόνος ἔχει ἀναφορὰν εἰς τὸν τρόπον, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἐξεικονίσεως τοῦ εἰκονιζομένου. Προκειμένου λ.χ. περὶ εἰκόνων τῆς Θεοτόκου, αἱ ὁποῖαι φέρουσι τὰς ἐπιγραφὰς «Εὐαγγελισμός», «Γέννησις», «Μήτηρ Θεοῦ», «Παντάνασσα», «Πλατυτέρα», διὰ τὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰς συνηθεστέρας, ἡ στάσις τοῦ σώματος καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου ἐξεικονίζονται εἰς ἐκάστην περίπτωσιν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐρμηνεύονται — διὰ τῶν μέσων τῆς εἰκονογραφίας — τὰ συναισθήματα τῆς εἰκονιζομένης καὶ τὸ βαθύτερον θεολογικὸν περιεχόμενον, τὸ ὅποιον ἐμπεριέχει ἡ ἐπιγραφὴ. Τὰ ἀνωτέρω ἐπιμαρτυροῦνται καὶ ἐξ ὧν λέγει ὁ Πατὴρ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς εἰκονογραφίας. Ὡς εἰδικὸν δὲ σκοπὸν τῆς εἰκονογραφίας δέχεται, ὡς εἶδομεν, οὗτος τὴν ἀναγωγὴν τῶν ὁρώντων καὶ τῶν προσκυνούντων εἰκόνα τινὰ εἰς ἔννοιαν, ἀνάμνησιν, ἐνθύμησιν καὶ εἰς τιμὴν τοῦ εἰκονιζομένου. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς οὕτως εἰπεῖν κλασσικῆς διατυπώσεως τῆς Ζ' Οἰκουμένης περὶ τῆς ἐξεικονίσεως τοῦ Χριστοῦ: «Οἱ Χριστιανοὶ ἕνα τὸν Ἐμμανουὴλ γινώσκοντες Χριστὸν Κύριον, αὐτὸν ἀναζωγραφοῦσι, καθὼς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ τὰς πολυπλόκους φλυαρίας ἀφ' ἑαυτῶν ἐξελαύνουσιν, ἀπλῆ καρδίᾳ πάντα τὰ παραδεδομένα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποδεχόμενοι· καὶ βλέποντες τὰς ἀναζωγραφήσεις, οὐδὲν ἕτερον ἐννοοῦσιν, ἢ τὸ ἐνσημαίνόμενον ἐν αὐταῖς»²⁹. Τὸ «ἐνσημαίνόμενον» δὲ εἰς τὰς ἀναζωγραφήσεις, δηλ. τὰς εἰκόνας, τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Παρθένου Μαρίας πραγματικὸς ἄνθρωπος, ἔπαθε κατὰ ἀλήθειαν διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου τριήμερος καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιῷ τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦ προσλήμματος αὐτοῦ. Τὸ «ἐνσημαίνόμενον» εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων, μαρτύρων κ.λπ. εἶναι ὅτι οἱ εἰκονιζόμενοι, περὶ τῶν ὁποίων αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν εἰκόνων ὁμιλοῦν, ὑπῆρξαν πρόσωπα πραγματικά, ἔζησαν θεαρέστως, εὐαρεστήσαντες ἐν πᾶσι εἰς τὸν Θεόν, καὶ θεωθήσαν ἠθικῶς, διὸ καὶ κατέστησαν μέτοχοι τῆς θείας ἀγιότητος, τῶν θείων χαρισμάτων καὶ εὐλογιῶν καὶ κοινωνοὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν, τὰς ὁποίας καὶ διαπορθεύουσιν εἰς τοὺς τιμῶντας αὐτοὺς καὶ τὰς σεπτὰς τῶν εἰκόνων. Οἱ Χριστιανοὶ «βλέποντες τὰς ἀναζωγραφήσεις» ἀνάγονται «εἰς ἔννοιαν καὶ τιμὴν τοῦ εἰκονισθέντος». Ἡ εἰκὼν ἐπομένως δὲν εἶναι αὐτοσκοπός, ἀλλὰ μέσον, δι' οὗ ἀνάγεται ὁ πιστὸς εἰς «ἐννοιαν», εἰς μνήμην, εἰς νοερὰν

ἀναθεώρησιν τοῦ θεαρέστου βίου τοῦ ἁγίου καὶ ὧν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἔπραξε, προτρεπόμενος οὕτω καὶ εἰς ὁμοίωσιν αὐτῶ, ὅπερ ἀποτελεῖ ἐν ταύτῳ καὶ τιμὴν τοῦ εἰκονιζομένου.

Ἐξ ὧσων μέχρι τοῦδε ἐλέχθησαν συναγεται ἀβιάστως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ κατὰ τὴν μορφήν ἀπόλυτος ἢ σχετικὴ ὁμοιότης τῆς ἱστορικῆς μορφῆς τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς ἐν τῇ εἰκόνι ἐμφαινουμένης εἶναι τι τὸ δευτερεῦον εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς εἰκόνας. Τὸ κύριον καὶ πρωτεῦον ἐν αὐταῖς εἶναι ἡ ἰδιότης καὶ ἡ ἰκανότης αὐτῶν νὰ ἀνάγουν εἰς τὰ πρωτότυπά των. Εἰς τοῦτο τὰ μάλιστα συμβάλλει ἡ ἐπιγραφή, τ.ἔ. ἡ ἀναγραφή ἐπ' αὐτῶν τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰκονιζομένου¹³⁰. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ τὰς ὀρθοδόξους εἰκόνας. Ἡ ἐπιγραφή συνδέει τὴν εἰκόνα μετὰ τοῦ πρωτοτύπου. Αὕτη εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία δηλοῖ τίς ὁ εἰκονιζόμενος εἰς ἐκάστην εἰκόνα καὶ προφυλάσσει ἡμᾶς ἐκ τοῦ κινδύνου τὸ μὲν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν εἰκόνα εἰς ἄλλο ἱερὸν πρόσωπον, λόγῳ τῆς ἐνδεχομένης ὁμοιότητος, τὸ δὲ νὰ παραγνωρίσωμεν τὸν εἰκονιζόμενον, ἕνεκα τῆς ἀλλοιώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν του τῶν ἐμφαινομένων εἰς ἄλλας περισσότερον γνωστὰς εἰκόνας αὐτοῦ.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἡ εἰδικὴ μορφή, ὑφ' ἣν ἐξεικονίζεται ὁ Χριστός, ὡς καὶ ἕκαστος τῶν ἁγίων δὲν εἶναι ἐπινόησις τῶν ζωγράφων. Περὶ αὐτοῦ ὁ ἱερός Φῶτιος εἶναι κατηγορηματικώτατος. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν κάτωθι, λίαν σημαντικῶν, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ ἠδύναντο κάλλιστα νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ὀρισμὸς τῆς ἱερᾶς τέχνης τῆς ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας :

«Τῆς γὰρ ἀνέκαθεν Ἀποστολικῆς τε καὶ Πατρικῆς παραδόσεως τὸ θεῖον καὶ ἀδιάπτωτον κήρυγμα, οἷόν τις ἔμπνους σοφία, τὴν ὕλην ἀπολαμβάνουσα, καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καὶ ἱεροὺς θεσμοὺς ἐργαζομένη ταύτην καὶ τεχνιτεύουσα, εἰκονίζει τε καὶ μορφοποιεῖ, οὐδὲν τῆς ὑλικῆς ἀκοσμίας, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης περιεργείας, ἐν αὐτοῖς ἕωσα παρρησιάζεσθαι· ὅλον δὲ τὸ ἔργον ἑαυτῆς δεικνῦσα καὶ ἀποφαίνουσα, καθαρὰς ἡμῖν καὶ ἀκιβδήλους ἐν τοῖς σεπτοῖς εἰκονίσμασι τὰς τῶν πρωτοτύπων ἐμφάσεις ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἱεροτύπως παρέχεταί»¹³¹.

Ὁ ζωγράφος εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐξεικονίσῃ «καθαρὰς καὶ ἀκιβδήλους» καὶ δὴ καὶ «ἱεροπρεπῶς» καὶ «ἱεροτύπως» τὰς «ἐμφάσεις» τοῦ πρωτοτύπου ἔχει συνεργὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ τὸν Μέγαν Φῶτιον: «ὐπόκρισις ἄρα τῆς ἀνωθεν ἐπιπνοίας ἢ ζω-

130. Βλ. κατωτ., σελ. 399.

131. Ἰω. Βαλέττα, ἔνθ' ἀνωτ., Ἐπιστ. ΟΣΤ', σελ. 401.

γράφου τέχνη οὕτως ἀκριβῶς εἰς φύσιν τὴν μιμησις ἐστῆκε»¹³². Καὶ ἀλλαχοῦ: «τὰ δὲ (ἐνν. χριστ. σύμβολα) μορφάζεται μὲν ἐπὶ τῇ ὕλῃ καὶ τὴν χειρὰ ὑπηρετοῦσαν ἔχει, ἀλλ' ἄνωθεν κινουμένην· ὑπηρετεῖται γὰρ τοῖς ἄνωθεν ἐπιπνοίαις καὶ λογισμοῖς ἔμφοσι καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ κρίσιν ἀνηγμένοις»¹³³.

Τὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον ἀμέσως προβάλλει εἶναι: Πῶς νοητέα ἡ «ἐπιπνοια» τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Λαμβάνει μήπως χώραν οἰοῖνε τις ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δι' ἧς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ζωγράφον ἡ μορφή, τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν πρωτοτύπων του καὶ καθίσταται ἱκανὸς νὰ ἐξεικονίσῃ αὐτὰ «ἀκριβῶς»; Πρὸς μίαν τοιαύτην ἐκδοχὴν συμβάλλονται καὶ ὅσα ἀναφέρει ὁ Πατὴρ περιγράφων τὴν ἀλλαχόθεν γνωστὴν εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τῆς βρεφοκρατοῦσης ἐνθρόνου Θεοτόκου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας: «Οὕτω διεσαρκώθη τὰ χεῖλη τοῖς χρώμασιν, ὥστε καὶ συνεπτύχθαι μόνον καὶ ἡρεμεῖν ὡς ἐν μυστηρίῳ, ἀλλ' οὐκ ἔχειν δι' ὄλου τὴν ἡσυχίαν ἀκίνητον, οὐδὲ μιμήσει τὴν μορφήν ἐνωραίζεσθαι, ἀλλ' αὐτόχρομα τυγχάνει ἀρχέτυπον»¹³⁴. Ἡ τελευταία φράσις «ἀλλ' αὐτόχρομα τυγχάνει ἀρχέτυπον» (ἐνν. ἡ εἰκὼν) δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμβάλῃ εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Φώτιος ταυτίζει εἰκόνα καὶ ἀρχέτυπον. Μία τοιαύτη θεώρησις τοῦ πράγματος θὰ ἀνῆρει ὅλας τὰς θέσεις τοῦ Πατρὸς περὶ τεχνητῆς εἰκόνας. Εἰς ἑτέραν περίπτωσιν, ὁμιλῶν περὶ ὁμωνύμων πραγμάτων, χαρακτηριστικῶς παρατηρεῖ: «...λέγεται ζῶον ὅτε ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου εἰκὼν· ἰδοὺ ταῦτα, ὁμώνυμα· κατὰ γὰρ τὸ ὄνομα μόνον κοινωνοῦσι... κατὰ δὲ τὸν λόγον διαφέρουσιν... ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν οὐσία ἔμψυχος αἰσθητικὴ, ἡ δὲ δηλονότι οὔτε ἔμψυχος οὔτε αἰσθητικὴ, τέχνη δὲ διὰ μιμήσεως ἀποτελεσθεῖσα ἡ τέχνης ἔργον διὰ μιμήσεως εἰς γένεσιν προηγμένων»¹³⁵. Ἡ εἰκὼν, ἐπομένως, εἶναι «αὐτόχρομα ἀρχέτυπον» κατὰ τὴν μορφήν, τὴν «κλήσιν», τὰ «ἰνδάλματα» τοῦ ἀρχέτυπου, κυρίως ὁμῶς κατὰ τὸ βαθύτερον θεολογικὸν αὐτῆς περιεχόμενον καὶ τὴν ἁγιαστικὴν χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ εἰκονιζομένου, ἡ ὁποία ἐπιφοιτᾷ ἐν αὐτῇ ἀδιαλείπτως ὡς καὶ ἐν τῷ ἀρχετύπῳ, καὶ τῆς ὁποίας κοινωνοῦν πανομοιοτρόπως οἱ τιμῶντες τὸ πρωτότυπον καὶ οἱ τιμητικῶς προσκυνοῦντες τὴν εἰκόνα αὐτῶν¹³⁶.

132. Σ. Ἀριστάρχου, ἐνθ' ἄνωτ., 'Ομιλ. ΟΓ', σελ. 299.

133. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 401.

134. Σ. Ἀριστάρχου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 299. Βλ. καὶ ἄνωτ., σελ. 380-381.

135. Σ. Κ. Οἰκονόμου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 356. Πρβλ. Σ. Κ. Οἰκονόμου, Ἁμφιλόχεια, σελ. 317: «καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἔχει τὰ τοῦ ἀρχέτυπου ἰνδάλματα. Ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν μορίων εἶδος ἔχει, τὰς δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔχει· ἐστέρηται γὰρ ψυχῆς, δι' ἧς κινεῖται τὸ σῶμα».

136. Ὁ Φώτιος ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ: «ἐπεὶ περ ἐν αὐτῇ (δηλ. τῇ εἰκόνι τοῦ Χριστοῦ) τὸ ἀρχέτυπον ἐπέφανται, ὥσπερ φησὶ θεόφαντος Διονύσιος, καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκάτερον ἐν

Μετά την αναγκαιοτάτην διευκρίνησιν ταύτην ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ἀνωτέρω τεθὲν ἐρώτημα παρατηροῦμεν. Ὁ Πατὴρ δὲν ἐκδέχεται τὸν ζωγράφον θεόπνευστον, ἐν ἧ ἔννοια οἱ Προφῆται, οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ οἱ Ὅροι τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὁ εὐσεβῆς εἰκονογράφος εἶναι θεόπνευστος, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες καὶ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἱεροὶ ὕμνογράφοι καὶ ὕμνωδοί. Ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς φωτίζεται ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἱκανοῦται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν θεῖαν ἀλήθειαν καὶ νὰ ψάσῃ διὰ τοῦ νοῦ του τὰ ἀψαυστα καὶ νὰ καταγράψῃ ταῦτα, ὅσον αὐτῷ ἐγχωρεῖ, εἰς τὰ συγγράμματά του. Ὁμοίως καὶ ὁ ἱερὸς ὕμνογράφος. Ὁ ἱερὸς ὕμνωδός, ὡσαύτως, φωτίζεται καὶ ἱκανοῦται, ἵνα μελοποιῇ τοὺς ὕμνους κατὰ τρόπον ἀνάλογον τοῦ βάρους καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, οὕτως ὥστε οἱ ἄδοντες καὶ οἱ ἀκροώμενοι αὐτοὺς νὰ διδάσκωνται τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ νὰ πλημμυρίζουν αἱ ψυχαὶ των δι' αἰσθημάτων κατανύξεως, εὐσεβείας καὶ ψυχικῆς ἀγαλλιάσεως. Οὕτω καὶ ὁ εὐσεβῆς εἰκονογράφος φωτίζεται ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἱκανοῦται, ὥστε διὰ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων τῆς ζωγραφικῆς νὰ μορφοποιήσῃ καὶ νὰ ἐξαντικειμενικοποιήσῃ ὅ,τι ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς εἰς τὰ συγγράμματά του εἰς πεζὸν λόγον περιγράφει ἢ ὁ ὕμνογράφος εἰς στίχους ἐξυμνεῖ, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν πάντοτε σκοπὸν, νὰ διδάξῃ δηλαδὴ καὶ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὴν θεῖαν ἐξομοίωσιν.

Περαίνοντες παρατηροῦμεν καὶ πάλιν, ὅτι κατὰ τὸν ἱερὸν Φώτιον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐνέχει σημασίαν εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς εἰκόνας εἶναι ἡ ιδιότης των νὰ φέρουν τοὺς πιστοὺς εἰς ἄμεσον νοεράν, πνευματικὴν κοινωνίαν μετὰ τῶν εἰκονιζομένων καὶ νὰ ποιοῦν τούτους μετόχους τῶν θεῶν χαρισμάτων καὶ ὄχι ἡ ἀπόλυτος ἢ σχετικὴ ὁμοιότης τῆς πραγματικῆς μορφῆς τοῦ εἰκονιζομένου καὶ ἐκείνης τῆς ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ ἐμφαινομένης. Ἐν τούτοις ἡ εἰδικὴ μορφή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξεικονίζεται ὁ Χριστός, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο ἱερὸν πρόσωπον, δὲν εἶναι ἐπινόησις, εὐρημα, τῶν ζωγράφων. Αὕτη, παρὰ τὴν ἐνδεχομένην κατὰ τι ἀλλοίωσιν τῶν χαρακτηριστικῶν της, εἶναι ἡ πραγματικὴ μορφή τοῦ ἱστορικοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀρχαίωθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθεῖσα, ἡ ὑπὸ τῆς καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διακρατουμένη καὶ εἰς προσκύνησιν ὑπὸ τῶν πιστῶν προβαλλομένη. Ἡ ὑπαρξίς εἰκόνων ἐλαφρῶς παρηλλαγμένων οὐδόλως παραλυπεῖ τὴν ἀλήθειαν. Ὡσαύτως ἡ εἰς ἄλλας τοπικὰς ἢ ἐθνικὰς Ἐκκλησίας ὑπαρξίς εἰκόνων, μὴ εἰκονιζουσῶν τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ

ἐκατέρω παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον» (PG 102, 925 C). Παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον εἰκόνας καὶ ἀρχετύπου ἐκάτερον εὐρίσκεται ἐν ἐκατέρω, ἡ εἰκὼν ἐν τῷ ἀρχετύπῳ καὶ τὸ ἀρχετύπον ἐν τῇ εἰκόνι· ἡ εἰκὼν οὐσα τὸ χαρακτηριστικὸν εἶδος τοῦ ἀρχετύπου ὁράται ἐν αὐτῷ, τὸ δὲ ἀρχετύπον ὑπάρχει ἐν τῇ εἰκόνι οὐχὶ οὐσία, ἀλλ' ὁμοιώσει καὶ χάριτι καὶ ἐνεργείᾳ (πρβλ. Διογ. Ἀρ. Περὶ Οὐρ. Ἱερ., κεφ. Δ', III, PG 3, 473C).

Κωνσταντινουπόλεως παραδεδομένην μορφήν τοῦ Χριστοῦ, οὐδόλως λυμαίνε-
νεται τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ (ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ
τῶν διαφόρων λαῶν, ὡς ἔχοντος δῆθεν τὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐθνικό-
τητος ἢ τῆς φυλῆς των, δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ὑπῆρξε πραγματικὸν
ἱστορικὸν πρόσωπον ἢ ὅτι δὲν ἐσχημάτιζε μορφήν σταθερῶς περιγραφομένην)
ἀρκεῖ μόνον ὁ εἰκονιζόμενος νὰ ἀναγνωρίζεται καὶ νὰ ὁμολογῆται ὡς ὁ εἷς
καὶ ὁ αὐτὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας διὰ Πνεύματος
ἁγίου γεννηθεὶς, ὁ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου σταυρωθεὶς καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν
ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάς, ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἀλλὰ, τέλος, ἀκόμη καὶ ἡ ὑποτιθεμένη
ὑπαρξίς εἰκόνας τινός, μὴ ἀναπαριστώσης τὴν πραγματικὴν μορφήν τοῦ ἀρχε-
τύπου τῆς, οὐδόλως θὰ ἐσῆμαινεν, ὅτι αὕτη θὰ ἦτο ἄσχετος καὶ ξένη τοῦ
εἰκονιζομένου ἢ καὶ εἰδωλον. Καὶ τοῦτο, διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ τὴν
εἰκόνα ἱεροῦ τινος προσώπου ὡς πραγματικὴν καὶ γνησίαν, δὲν εἶναι ἡ κατὰ
τὴν μορφήν ταυτότης, ἢ ὁμοιότης αὐτῶν, ἀλλ' ἡ ἐσωτέρα σχέσις των, ἡ με-
τοχὴ τῆς εἰκόνας εἰς τὴν ἁγιαστικὴν χάριν, ἐνέργειαν καὶ εὐλογίαν τοῦ ἀρχε-
τύπου, περὶ τῆς ὁποίας ἐν τοῖς ἐξῆς εἰδικώτερον ὁ λόγος.

4. Αἱ εἰκόνες εἶναι ἅγιαι καὶ προσκυνηταί.

Οἱ Εἰκονομάχοι οὐδεμίαν θετικὴν ἀξίαν ἢ προσφορὰν τῶν ἐκκλησια-
στικῶν εἰκόνων εἰς τὸν τομέα τῆς πίστεως διέβλεπον. Τοῦναντίον μάλιστα
οὗτοι ὠμίλουν περὶ βλάβης καὶ λύμης δι' αὐτῶν, ἤτοι περὶ ἀποπροσανατολι-
σμοῦ τῆς πίστεως, τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ τῶν Χριστιανῶν: Ἀπὸ τῆς ἐν
πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως τοῦ μόνου λατρευτοῦ Θεοῦ ἀποσπῶνται
οἱ Χριστιανοὶ καὶ προσκολλῶνται εἰς τὴν κτισματολατρίαν· ἀπὸ τῆς ἀναθεω-
ρήσεως τοῦ ἐνθέου βίου τῶν ἁγίων καὶ τῆς μιμήσεως τῶν ἀρετῶν αὐτῶν, εἰς
τὴν ἄσκοπον καὶ ἀνωφελῆ λατρίαν τῶν εἰκόνων των· ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν
ἁγίων Γραφῶν καὶ τῆς Πατερικῆς γραμματείας, εἰς τὴν κατασκευὴν ὁμοιω-
μάτων, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τεχνάσματα τοῦ διαβόλου διὰ τὸν φαναρισμὸν τῆς
πίστεως, τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν θρησκευτικῶν διαφερόντων τῶν Χριστιανῶν.
Αἱ εἰκόνες, κατὰ ταῦτα, συνιστοῦν ἀπάτην καὶ πλάνην, οὔσαι ὕλη μόνη, νεκρὰ
καὶ ἄψυχος, καὶ εἰδωλα ἐφάμιλλα τῶν λατρευομένων ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν.

Κατὰ τὴν εἰκονομαχικὴν σύνοδον τῆς Ἱερείας (754) αἱ εἰκόνες εἶναι
ἄψυχοι καὶ ἀναυδοὶ¹³⁷, ὕλη ἄδοξος καὶ νεκρὰ¹³⁸ καὶ «κακωνυμία... κοινὴ καὶ
ἄτιμος, ὡς ἀπῆρτισεν αὐτὴν ὁ ζωγράφος»¹³⁹. Ἡ δὲ σύνοδος τῆς Ἁγίας Σιο-

137. Mansi 13, 345C.

138. Mansi 13, 277D.

139. Mansi 13, 268C, 269CD.

Σοφίας (815) μέμφεται τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν, διότι «ταύτας (δηλ. τὰς εἰκόνας) ἀφρόνως θείας χάριτος ἐμπλέους εἰπεῖν κατετόλμησεν»¹⁴⁰.

Ἡ ἀντίστοιχος θέσις τῶν Εἰκονοφίλων ἦτο σαφῆς καὶ συνεπής. Αἱ σεπταὶ εἰκόνες εἶναι χρησιμώταται, ἐπωφελεῖς καὶ μέσα διδακτικὰ καὶ ἐπαγωγικά, καθοδηγοῦσαι τοὺς Χριστιανούς, ἰδίᾳ τοὺς ἀγραμμάτους, εἰς τὴν κατανόησιν τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καὶ ἀνάγουςαι εἰς μνήμην, τιμὴν καὶ προσκύνησιν τῶν ἀρχετύπων. Προσέτι αἱ εἰκόνες, μετέχουσαι τῆς χάριτος καὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν τῶν ἀρχετύπων, διαπορθμεύουν αὐτὰς εἰς τοὺς πιστούς. Εἶναι, ἐπομένως, μέσα μεταδόσεως εὐλογιῶν καὶ ἁγιασμοῦ. Οὕτως ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ, ἀναφερομένη εἰς τὰς ἀγίας εἰκόνας, ἀποφαίνεται: «...πολλὰ τῶν ἐν ἡμῖν καθιερωμένων εὐχὴν ἱεράν οὐ δέχονται, αὐτόθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος (ἐνν. τοῦ ἀρχετύπου, δι' οὗ προσαγορεύεται ἡ εἰκὼν) πλήρη ὄντα ἁγιασμοῦ τε καὶ χάριτος»¹⁴¹.

Ὁ ἱερός Φώτιος ἀκολουθεῖ ἐν προκειμένῳ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς ὑπ' ὄψιν περιόδου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Νικηφόρου καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου. Ἡ σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Πατρὸς ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν ὀρθοδοξήσαντα Στέφανον¹⁴², ὅπου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ γραφικοῦ: «Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων»¹⁴³, δίδεται ἡ ἀρμόζουσα ἀπάντησις καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα: «Τί δὲ τὰ σπονδεῖα τῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας, καὶ οἱ κρατῆρες καὶ αἱ θυῖσκαὶ καὶ οἱ τοῦ Σταυροῦ τύποι καὶ μυρία ἄλλα... οὐχὶ ἀργύριον καὶ χρυσίον καὶ ξύλα καὶ χρώματα καὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων;»¹⁴⁴. Ὁ Φώτιος διαστέλλει δὲξέως τὰ χριστιανικὰ σύμβολα ἀπὸ τῶν εἰδωλολατρικῶν εἰδῶλων καὶ συμβόλων. Τὰ χριστιανικὰ σύμβολα δὲν εἶναι μόνον ὕλη, ἦτοι χρυσός, ἀργυρός, ἡ ξύλον, ὡς τὰ τῶν Ἐθνῶν, ἀλλ' ἐξ ὕλης τ.ἔ. ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ ξύλου πεποιημένα. Δὲν εἶναι ἔργα (χειρῶν ἀνθρώπων παιζόντων περὶ τὴν ὕλην, χωρὶς τε πάσης ἐνεργείας θείας τὸ παρεμπίπτον αὐτῶν ταῖς διανοίαις ἀναπλαττόντων¹⁴⁵), ἀλλ' ὑπὸ εὐσεβῶν ζωγράφων πεποιημένα, τῶν ὁποίων ἡ χεὶρ μορφάζει μὲν ἐπὶ τῆς ὕλης τὰ ἀρχέτυπα, πλὴν ὅμως αὕτη ἄνωθεν κατευθύνεται εἰς τοῦτο καὶ κινεῖται: «ὕπηρετεῖται γὰρ ταῖς ἄνωθεν ἐπι-

140. P. Alexander, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 59.

141. Mansi 13, 269D. Πρβλ. Αὐτόθι, 309CD: «Πάντα τὰ αὐτῶ ἀνατεθειμένα καὶ καθιερωμένα (δηλ. ὁ σταυρός, τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, αἱ εἰκόνες, τὰ ἱερά σκευή κ.λπ.) καὶ ἀσπασώμεθα καὶ περιπτωξώμεθα, ὡς ἐλπίδα ἔχοντες ἁγιασμοῦ μεταλαμβάνειν παρ' αὐτῶν .... ἀ γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατέθεινται, τῇ αὐτοῦ ἐπιφοιτήσει τε καὶ μεθέξει ἄγιά ἐστι, καθὼς πᾶσα ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ». Βλ. καὶ κατωτ., σση. 160.

142. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 401-402.

143. Ψαλμ. 134,15.

144. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 401.

145. Αὐτόθι.

πνοίαις καὶ λογισμοῖς ἔμφοροι, καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ κρίσιν ἀνηγγμένοις». Παρ' ὅλον ὅτι ἡ ὕλη, ἐξ ἧς εἶναι κατεσκευασμένοι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ σύμβολα, εἶναι ἡ ἰδία μὲ ἐκείνην τῶν εἰδώλων, ἐνδέχεται δὲ καὶ κατὰ τὸ σχῆμα νὰ συμπίπτουν ἢ νὰ ἔχουν «παρ' ὀλίγον τὸ παρηλλαγμένον», ἐν τούτοις «χρήσει δὲ καὶ κλήσει, ἐπιθειασμῶ τε καὶ τελεσιουργίᾳ, καὶ μυρίοις ἄλλοις ἄφατον αὐτῶν ὑπάρχει τὸ διωρισμένον»¹⁴⁶. Οὕτω, λ.χ., τὰ εἶδωλα τῶν Ἑθνῶν καὶ αἱ χριστιανικαὶ εἰκόνες, οἱ ναοὶ τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν καὶ οἱ βωμοὶ τῶν εἰδώλων, τὰ λειτουργικὰ σκευὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ τῆς ἀναιμάκτου Θουσίας ἱερουργικὰ ἡμῶν δοχεῖα «ὑλὴν μὲν ἔχουσιν ἔστιν ὅτε μηδὲν ἔχουσιν τὸ διηλλαγμένον»¹⁴⁷. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι τὸ ὑλικὸν αὐτῶν ὑπόβαθρον εἶναι κοινόν, ὁρᾶται πλείστη ὄση διαφορὰ ἐν αὐτοῖς. Τὰ τῶν Ἑθνῶν οὐδόλως ἐκ τῆς ὕλης «ἐπὶ τὸ ἄμεινον» μετὰγονται, οὐδὲ παραμένουν ἀπλῶς ὕλη ἡθικῶς ἀδιάφορος, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀποβαίνουν «βέβηλά τε καὶ ἐναγῆ καὶ ἀκάθαρτα, τὸ μὲν ἐκ τῆς ὕλης, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πλάττοντος, τὸ δὲ ἐξ ἐκείνων, οἷς δυσσεβῶς καὶ ἀθέως ἀνιερώθησαν ἐξωνομασμένα»¹⁴⁸. Οὐδεμίᾳ δυνατότητι ὑπάρχει νὰ μετενεχθοῦν ἐκ τῆς ὕλης «ἐπὶ τὸ ἄμεινον». Οὕτε ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην δυνατότητα μετασχηματισμοῦ καὶ βελτιώσεως, ἄνευ τοῦ κινουῦντος, οὕτε ὁ κατασκευάζων τὰ εἶδωλα τῶν Ἑθνῶν δύναται νὰ καθαγιάσῃ ταῦτα, ἀλλ' οὕτε, τέλος, καὶ τὰ ἀρχέτυπα τῶν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταδώσουν εἰς αὐτὰ χάριν τινά, ἢ δόξαν ἢ ἐνέργειαν, διότι ταῦτα (τὰ ἀρχέτυπα) εἴτε δὲν ὑπάρχουν ἐξ ἐντικειμένου, ἀλλ' ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ πλάττοντος, εἴτε — καὶ ἂν ὑπάρχουν — εἶναι «δύστηνα καὶ ἐναγῆ», ὅτε ἀποβαίνει «καὶ ὁ τούτων πλάστης μετὰ τοῦ δυσσεβοῦς ἀθλιώτερος, καὶ τὸ τῆς λατρείας ὅλον θεοστυγέστερον»¹⁴⁹.

“Ὅλως τούναντίον, τὰ ἅγια καὶ σεπτὰ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν εἰκονίσματα, ὡς καὶ οἱ ἱεροὶ ναοὶ καὶ τὰ ἱερουργικὰ σκευὴ «καὶ τὰ ἄλλα τῆς θείας ἡμῶν θρησκείας σύμβολα, ἐπεὶ, κἂν ὕλην οὐχ ἑτέραν ὑποβέβληται, ἀλλ' οὖν γε πρὸς τὸ πολλῶ ἄμεινον μετ ε σ κ ε ὑ α σ τ α ι (χρήσει γὰρ καὶ κλήσει καὶ μυσταγωγίᾳ καὶ τῇ τῶν παραδειγμάτων θειότητι, ὧν τοῖς χαρακτῆρσι διαμεμόρφωται, καὶ μυρίοις ἄλλοις καθα-

146. Ἰω. Βαλέρια, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 402.

147. Αὐτόθι σελ. 402.

148. Αὐτόθι. Πρβλ. Αὐτόθι, σελ. 401: «Διὰ τοῦτο τὰ μὲν οὐδὲν ἕτερόν ἐστι, πλὴν αὐτῆ ἡ ὕλη περιυβρισμένη, καὶ ὁ τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν ἀνεπίσκοπτός τε καὶ ἀλόγιστος πόνος».

149. Αὐτόθι, σελ. 402: «ὧν γὰρ ἢ οὐδέν, ἢ δύστηνα καὶ ἐναγῆ τὰ ἀρχέτυπα, καὶ ὁ τούτων πλάστης μετὰ τοῦ δυσσεβοῦς ἀθλιώτερος, καὶ τὸ τῆς λατρείας ὅλον θεοστυγέστερον, τούτοις πόθεν ὄλως χάριτος τινοῦ, ἢ δόξης, ἢ ἐνεργείας, ἢ τινοῦ σεμνοτέρας κλήσεως οἰκείως πορισθήσεται;».

γιασθέντα τετελείωται), διὰ τοῦτο οὐκέτι ξύλα... οὐ μὴν οὐδὲ χρώματα γυμνά τῆς εἰδοποιούσης καὶ παρεδρευούσης δυνάμεώς τε καὶ χάριτος οὐτ' ἂν ἐνοηθῆι ποτέ, οὔτε παρονομασθήσεται· ἄγια δὲ μᾶλλον καὶ τίμια, καὶ δεδοξασμένα καὶ σεπτά. Τῆς γὰρ ἄνωθεν ἐνεργείας, καὶ οἷς ἀνατέθεται, ὧν τε τὴν κλῆσιν καὶ τὸ εἶδος φέρουσιν, ἐν μετουσίᾳ γενόμενα, καὶ τὸν ἡμέτερον νοῦν πρὸς ἐκεῖνα διαβιβάζοντα, διαπορθμεύοντά ¹⁵⁰ τε ἡμῖν τὴν ἐκεῖθεν ἀγαθοειδῆ καὶ θεῖαν εὐμένειαν, οὐκ ἐκ τῆς ὕλης ἂν εἰκότως κληθῆι· οὐ μὴν οὐδ' ἀπὸ τινος ἀπεμφαινούσης ἄλλης καὶ τοῖς ἀντικειμένοις ἀρμοζούσης ἰδιότητος, ἀλλ' ὧν τε μετέσχε, καὶ πρὸς ἃ παρῆκται, οἷς τε ὑπηρετεῖται καὶ ἀφιέρωται, ἐκεῖθεν εὖ μάλα καὶ λίαν ἐνδίκως καὶ γινώσκειται τοῖς εὐσεβέσιν ὄντως, καὶ ὀνομάζονται¹⁵¹.

Τὰ ἀνωτέρω εἶναι ὄντως σημαντικά, ἀλλὰ καὶ προσδιοριστικὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς περὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ τῶν λοιπῶν συμβόλων καὶ ἀντικειμένων, τῶν ἀφιερωμένων εἰς ἱερὰν ὑπουργίαν. Ἐξ αὐτῶν σαφῶς προκύπτει, ὅτι:

1) Τὰ εἰκονίσματα εἶναι ἄγια καὶ τίμια καὶ δεδοξασμένα καὶ σεπτά. Ἡ ἀγιότης, ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα αὐτῶν δὲν ὀφείλονται εἰς ἰδιότητά τινα τῆς ὕλης, ἐξ ἧς εἶναι κατεσκευασμένα, ἀνεξαρτήτως τοῦ εὐτελοῦς ἢ πολυτίμου αὐτῆς, ἀλλ' εἰς τὴν «ἄνωθεν» ἐνέργειαν, τουτέστιν τὴν θεῖαν χάριν, τὴν «ἄκτιστον» ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θεῖαν ἐνέργειαν ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔχουν ἀφιερωθῆ καὶ τῶν ὁποίων τὴν «κλῆσιν», τὸ ὄνομα, καὶ τὸ χαρακτηρίζον εἶδος (μορφὴν) φέρουν. Τῆς θείας ταύτης ἐνεργείας, τῆς ὁποίας μετέχουν τὰ ἀρχέτυπα (ὁ Χριστὸς, ἡ Θεοτόκος, οἱ ἅγιοι κ.λ.π.), ὡς καὶ οἱ τάφοι καὶ τὰ λείψανα αὐτῶν, μετέχουν ἐξ ἴσου καὶ αἱ εἰκόνες των, αἵτινες καὶ διαπορθμεύουν ἡμῖν «τὴν ἐκεῖθεν ἀγαθοειδῆ καὶ θεῖαν εὐμένειαν». Ὁ Φώτιος, ἀναφερόμενος εἰς ἑτέραν περίπτωσιν εἰς τὴν ἀγιότητα τῶν τύπων τοῦ Σταυροῦ, δι' ὧν «δαιμόνων ἐλαύνεται στίφη, καὶ πάθη θεραπεύεται ποικίλα», σημειοῖ: «τῆς ἅπαξ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ (ἐνν. τῷ τιμίῳ Σταυρῷ «ἐν ᾧ τὸ Δεσποτικὸν ἐξετανώσθη σῶμα, καὶ τὸ τοῦ κόσμου καθάρσιον ἀνέβλυσεν αἷμα, καὶ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ταῖς ἐκεῖθεν ροαῖς ἀρδευθεῖσα, τὴν ἀγήρω ζωὴν ἐβλάστησεν ἀντὶ τοῦ θανάτου) χάριτος καὶ δυνάμεως ἐνεργηθείσης καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν τύπων

150. Τὸ ρῆμα «διαπορθμεύειν-διαπορθμεύεσθαι», καὶ δὴ ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ, ἀπαντᾷ παρὰ Ψευδοδίου. Ἀρεοπαγίτη: «διὸ καὶ παρὰ πάντα τῆς ἀγγελικῆς ἐπωνυμίας ἐκκρίτως ἠξίωνται, διὰ τὸ πρῶτως εἰς αὐτὰς ἐγγίνεσθαι τὴν θεαρχικὴν ἔλλαμψιν, καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς διαπορθμεύεσθαι τὰς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκφαντορίας» (PG 3, 180 B. Πρβλ. αὐτόθι, 501B).

151. Ἰω Βαλέττα, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 402.

μετὰ τῆς ὁμοίας ἐνεργείας συμπροϊούσης)¹⁵². Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ — καὶ κατ' ἀναλογίαν εἰς ἕλας τὰς εἰκόνας — ἐφ' ὅσον καὶ περὶ αὐτῆς ἰσχύει τὸ «ἐκάτερον ἐν ἐκατέρῳ παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον»¹⁵³. Κατὰ ταῦτα ἡ θεία Χάρις, ἡ δύναμις καὶ ἐνέργεια τοῦ Σωτῆρος, αἱ ὁποῖαι ἐνεργοῦνται εἰς τοὺς μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ἐμπιστοσύνης ὄρωντας εἰς Χριστόν, τοὺς πιστευόντας καὶ προσκυνοῦντας αὐτόν, ὑπερεκτείνονται μέχρι τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιμαρτυροῦν καὶ ὅσα γράφει ὁ Πατήρ, εἰς ἄλλην περίπτωσιν, περὶ τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου: «ἡ τῆς Παρθένου χάρις εὐφραίνει, θάλπει, ρωννύει καὶ εἰκονίσμασι»¹⁵⁴.

2) Τὰ εἰκονίσματα καθαγιάζονται, τελειοῦνται καὶ γίνονται μέτοχα «τῆς ἄνωθεν ἐνεργείας καὶ οἷς ἀνατέθεται»:

α) (« ρ ἡ σ ε ι »): Διὰ τὸν λόγον ὅτι χρησιμοποιοῦνται δι' ἱερὸν καὶ ἅγιον σκοπὸν καὶ ἔχουν καθιερωθῆ εἰς ἱερὰν ὑπουργίαν. Αἱ εἰκόνες δὲν κατασκευάζονται καὶ δὲν χρησιμοποιοῦνται ὡς καλαισθητικὰ ἔργα τέχνης πρὸς τέρψιν τῶν ὀφθαλμῶν ἢ ρεμβασμὸν τοῦ νοός, πρὸς πρόκλησιν χαμαιζήλων συναισθημάτων, ἢ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης περιεργείας καὶ ματαιοδοξίας. Ὁ σκοπὸς τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων εἶναι ἱερός. Ὁ εὐσεβὴς Χριστιανὸς διὰ τῶν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν αἰσθητὰ ἱερὰ σύμβολα τῶν ὑπεραισθητῶν ἁγίων ἀρχετύπων, ἀνάγεται νοερῶς καὶ μυστικῶς εἰς «ἐννοιαν καὶ τιμὴν» τῶν εἰκονιζομένων. Διὰ τῆς εἰκόνας ὁ Χριστιανὸς κοινωνεῖ μετὰ τοῦ εἰκονιζομένου καὶ γίνεται μέτοχος τῆς θείας αὐτοῦ ἀγιότητος. Ὁ εἰκονιζόμενος, καίτοι οὐσία ἀπὸν τῆς εἰκόνας, εἶναι ὅμως παρὼν ἐν αὐτῇ χάριτι καὶ ἐνεργείᾳ. Ἡ θεουργὸς θεία ἐνέργεια, ἥς μετέχει ὁ εἰκονιζόμενος, παρεδρεύει εἰς τὴν εἰκόνα του καὶ ἐνώνει μυστικῶς τοὺς εὐσεβῶς τιμῶντας αὐτήν μετ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι καὶ ἡ μοναδικὴ αἰτία τῆς ἀγιότητος καὶ τοῦ εἰκονιζομένου καὶ τῆς εἰκόνας αὐτοῦ. Ἡ χρῆσις, ἐπομένως, τῶν εἰκόνων ἔχει ἐκκλησιολογικὴν βᾶσιν, ὁ δὲ χαρακτήρ αὐτῆς εἶναι λειτουργικὸς καὶ λατρευτικὸς.

Οὐδόλως, ὅμως, πρέπει νὰ παρορᾶται καὶ ἡ διδακτικὴ σημασία καὶ ἀξία τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων. Ὁ Φώτιος, ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνωστὴν

152. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἀνωτ., Ἐπιστ. ΣΤ', σελ. 218. Πρβλ. Διογ. Ἀρεοπαγίτου, Περὶ οὐρ. Ἱερ. Α', PG 3, 120A: «Ὅτι πᾶσα θεία ἔλλαμψις, κατὰ ἀγαθότητα ποικίλως εἰς τὰ προνοούμενα προΐουσα, μένει ἀπλή' καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνοποιεῖ τὰ ἔλλαμπόμενα». Κατὰ τὸν συγγραφέα, ἡ θεία ἔλλαμψις, ἡ ἀγαθότης, αἱ μαρμαρυγαὶ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκ Θεοῦ δωρεαί, διήκουν, μεταδίδονται, προΐασι, κατὰγονται, ἐκτείνονται καὶ ὑπερεκτείνονται εἰς τὰς εἰκόνας.

153. Φωτίου, Ἐπιστ. ΡΒ', Θεοφάνη μονάζοντι, PG 102, 925C. Βλ. ἀνωτ., σμ. 136.

154. Σ. Ἀριστάρχου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 299.

εικόνα τῆς Θεοτόκου τὴν ἱστορηθεῖσαν ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, σχετικῶς παρατηρεῖ: «ἀλλὰ καλοῦ θεάματος παρέχουσα ἀπαρῶσθαι, ὑφ' οὗ τὸ νοερὸν ἡμῶν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν σωματικῶν ὀμμάτων καταρδόμενον, καὶ πρὸς ἔρωτα θεῖον ὀρθοδοξίας τὴν βλάστησιν ὀμματούμενον τὴν τοῦ ἀληθοῦς ἀκριβεστάτην θεάν ἐν λόγῳ καρποφορίας προβάλλεται»¹⁵⁵. Μετ' ὀλίγα δὲ προσθέτει: «Χριστὸς σαρκὶ ἐπεδήμησε, καὶ τῆς τεκούσης ὠλέναις ἐφέρετο· τοῦτο καὶ ταῖς εἰκόσιν ὄραται, καὶ πιστοῦται, καὶ κηρύσσεται, αὐτοφίας νόμῳ διατρανουμένης τῆς μαθήσεως καὶ τοὺς θεατὰς ἐφελκομένης εἰς ἀπροφάσιτον συγκατάθεσιν... ὥσπερ γὰρ ὁ λόγος ὁ δι' ἀκοῆς, οὕτω δι' ὄψεως ἢ μορφῇ τοῖς τῆς ψυχῆς ἐγχαράσσεται πίναξιν, ὁμόφωνον τῆς εὐσεβείας, οἷς πονηρῶν δογματικῶν ἢ πρόληψις οὐκ ἐνέστικται, τὴν μάθησιν διαγράφουσα. Μάρτυρες δεσποτικῆς ἀγάπης ὑπερήθλησαν, τὸ φίλτερον τοῦ πόθου τοῖς αἵμασι παραστήσαντες, καὶ τὴν μνήμην αἱ βίβλοι συνέχουσι· ταῦτα καὶ ταῖς εἰκόσιν ὄρωνται διαπραττόμενα, ἐναργεστέραν τῆς γραφῆς παρεχομένης τῶν μακαρίων ἐκείνων εἰς γνῶσιν τὴν ἄθλησιν... ἀλλὰ πολὺ προέχουσα ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιδείκνυται τῆς κατὰ τὴν ἀκοὴν εἰσδυομένης μαθήσεως ἢ διὰ τῆς ὄψεως ἐγγινομένη κατάληψις»¹⁵⁶. Ὁ ἱερός Φώτιος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀκολουθεῖ τὴν ἀντίστοιχον διδασκαλίαν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς καὶ τῶν ὀρθοδόξων συγγραφέων καὶ Πατέρων τῆς ὑπ' ὄψιν περιόδου¹⁵⁷. Κατὰ τὴν ἄποψιν ταύτην αἱ χριστοκεντρικαὶ εἰκόνες καὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Βίβλου εἶναι ἰσόκυροι καὶ ἰσοστάσιοι τῶν ἀντιστοίχων γραφικῶν διηγήσεων. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ ρῆσις τοῦ ὀμολογητοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου τοῦ Α' (806-815): «ἐπεὶ καὶ ταῦτα (δηλ. τὰ εἰκονίσματα) τὸ ἰσοστάσιον καὶ ὁμότιμον φέρεται, καὶ τὴν αὐτὴν τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπόθεσιν κέκτηται· ἢ δικαιότερον εἰπεῖν, αὐτόχρημα Εὐαγγέλιον»¹⁵⁸. Κατὰ τὸν Ὅρον δὲ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς: «ὧν (ἐνν. παραδόσεων) μία ἐστὶ καὶ ἡ τῆς εἰκονικῆς ἀναζωγραφῆσεως ἐκτύπωσις, ὡς τῇ ἱστορίᾳ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος συνάδουσα, πρὸς πίστωσιν τῆς ἀληθινῆς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρωπήσεως, καὶ εἰς ὁμοίαν λυσιτέλειαν ἡμῖν χρησιμεύουσα· τὰ γὰρ ἀλλήλων δηλωτικά, ἀναμφιβόλως καὶ τὰς ἀλλήλων ἔχουσιν ἐμφάσεις»¹⁵⁹. Ἡ τελευταία ἀνωτέρω πρότασις δηλοῖ, ὅτι αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ Εὐαγγέλιον «τὰς ἀλλήλων ἔχουσιν ἐμφάσεις». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι κέκτηνται καὶ τὴν αὐτὴν ἀγιαστικὴν δύναμιν καὶ θεϊκὴν ἐνέργειαν καὶ ἐπο-

155. Σ. Ἀριστάρχου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 298-299.

156. Αὐτόθι, σελ. 304-305.

157. Βλ. σχετ. Βασ. Γιαννοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 165 ἐξ.

158. Νικηφόρου, Adv. Iconomachos, παρὰ Pitra, Spicilegium Solesmense Sanctorum Patrum, IV, σελ. 254. Πρβλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας..., Α', PG 94, 1248C.

159. Mansi, 13, 377BC.

μένως, καθ' ὃν τρόπον τοῦ εὐσεβῶς ἀκούοντος ἀναγινωσκόμενον τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀγιάζεται ἢ ἀκοή, οὕτω καὶ τοῦ ὄρωντος τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἀγιάζεται ἢ ὄρασις.

β) (« λ ή σ ε ι »): Ἀπαραίτητον στοιχεῖον πάσης ὀρθοδόξου εἰκόνας εἶναι ἢ ἐπ' αὐτῆς ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰκονιζομένου ἢ τῶν εἰκονιζομένων, ἂν πρόκειται περὶ ἐξεικονίσεως περισσοτέρων προσώπων, ἢτοι ἢ ἐπιγραφή τῆς εἰκόνας. Ἡ Ζ' Οἰκουμενική, ὡς εἶδομεν, προσδίδει μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰκονιζομένου ἐπὶ τῆς εἰκόνας¹⁶⁰. Τὸ ἅγιον ὄνομα¹⁶¹ τοῦ εἰκονιζομένου ἀναγραφόμενον ἐπὶ τῆς εἰκόνας μεταδίδει εἰς αὐτὴν τὴν θεῖαν ἐνέργειαν καὶ τὴν χάριν, τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν ἀγιότητα τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ ἰδέα αὕτη ἀπαντᾷ εἰς ὅλας τὰς εἰκονοφίλους πηγὰς τῆς περιόδου (Πρβλ., λ.χ., Ἱω. Δαμασκηνοῦ, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας..., Λόγος Ι, PG 94, 1249 CD καὶ 1264 B. Νικηφόρου Ἀντιρρ. Α', PG 100, 261 B·

160. Mansi 13, 252 D· 269 D· 301 BC· 340 E· 344 B. Βλ. καὶ ἀνωτ., σημ. 141.

161. Περὶ τῆς θεολογικῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος, ὡς καὶ τῆς σχετικῆς κριδος μεταξύ Εἰκονοφίλων καὶ Εἰκονομάχων βλέπε πλείονα εἰς ἡμέτερον βιβλίον (Αἱ Χριστολ. ἀντιλήψεις...), σελ. 152-160. Οἱ Εἰκονομάχοι, μὴ ἀποδεχόμενοι ὅτι αἱ εἰκόνας ἐξεικονίζουσι ὄντως τὰ ἀρχέτυπα τῶν καὶ οὐδεμίαν ἐσωτέραν σχέσιν μεταξὺ τούτων διαπιστοῦντες ὀνόμαζον τὰς εἰκόνας («ψευδωνύμους») καὶ νόθους. Τούναντίον διὰ τοὺς Εἰκονοφίλους αἱ εἰκόνας ὀρθῶς προσηγορεύοντο διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχέτυπου τῶν, διότι ἐκτός τοῦ ὅτι αὐταὶ δηλοῦν, ἐμφαίνουσι καὶ καταγγέλλουσι τὸ σωματικὸν εἶδος ἐκείνου, κοινωνοῦν τῆς ἀγιότητος, τῆς χάριτος καὶ τῆς εὐλογίας τῶν πρωτοτύπων, ἢτοι τῶν ἀκτίστων θεῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι ὡσαύτως παρεδρεύουν εἰς τὰ ἀρχέτυπα, εἰς τὰ λείψανα, εἰς τὸς τάφους καὶ αἰ εἰς τὰς εἰκόνας τῶν καὶ ἐνεργοῦν δι' αὐτῶν. Ὁ ἱερὸς Φώτιος δὲν ἀναφέρεται διὰ μακρῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, εἰ μὴ παρεμπιπτόντως. Οὕτως, ὁμιλῶν περὶ τοῦ πῶς δεῖ καλεῖσθαι τὰς εἰκόνας, σημεῖα «ἀλλ' ὧν τε μετέσχε καὶ πρὸς ἃ παρήκται, οἷς τε ὑπηρετεῖται καὶ ἀφιέρωται, ἐκεῖθεν εὐ μάλα καὶ λίαν ἐνδίκως καὶ γινώσκειται τοῖς εὐσεβέσιν ὄντως, καὶ ὀνομάζεται» (Ἱω. Βαλέρια, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 402). Εἰς ἐτέραν δὲ περιπτώσιν, ὁμιλῶν περὶ τῆς «καθ' ὁμωνυμίαν» κλήσεως-προσηγορίας, παρατηρεῖ: «κοινῶς ἅπαντες καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τρόφιμοι, καὶ τῶν θύραθεν οἱ λογιώτατοι, πλὴν τῶν εἰκονομαχούντων, ὡς ἔσκιε, ταύτην τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν συνεπίστανται, καὶ γέμουσιν αἱ βίβλοι τὸ τοιοῦτον τῶν λόγων ἰδίωμα· ὡς, ἐπὰν ὧσι δύο τινά, ἢ καὶ πλείονα, καθ' ὁμωνυμίαν, ἢ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον τὴν αὐτὴν κλήσιν ἐφελεκόμενα, ἢ καὶ ἄλλως ἔν τισι κοινωνίαις ἰδιωμάτων τυγχάνοντα, ἡνίκα τις περὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς ὑπερέχοντος τὸν λόγον ποιήσασθαι βουληθῆ, τὰ κοινῆ προσόντα πᾶσι κατ' ἐξάιρετον ἐκείνω φέρων διδῶσιν, οὐχὶ τῶν ἄλλων αὐτὰ παντελῶς ἀφαιρούμενος, ἀλλὰ διὰ τούτου τὴν τοῦ προκειμένου ὑπεροχὴν πρὸς τὰ λοιπὰ ἐνδεικνύμενος» (Ἱω. Βαλέρια, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 362). Τούτου ἕνεκεν καὶ διαμαρτύρεται: «Οὐδὲν λυμαίνεται τῇ εἰκόνι Χριστοῦ τὸ λέγεσθαι τὸν Ἰῶν ἀληθινήν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸν ἄνθρωπον ἀληθῶς κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ· οὐ μὴν οὐδ' ἐπειδὰν λέγωμεν τοὺς κατ' ἀρετὴν βεβιωκότας τὴν ἀληθῆ μορφοῦσθαι εἰκόνα Χριστοῦ· οὐ γὰρ ἐπὶ διαβολῇ τῆς τεχνητῆς εἰκόνας ταῦτα λέγεται, οὐδ' ἵνα ψεῦδος αὐτῇ ἐπιγράφοιτο, ἀλλ' ὡς ἂν αὐτῶν ἢ πρὸς ἄλληλα διαφορὰ ἐπιγινώσκαιοι» (Αὐτόθι, σελ. 360-361. Βλ. καὶ ἀνωτ., σελ. 391.

ὡσαύτως PG 100, 480 A καὶ 780 AB). Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Φώτιος, ὡς ἄλλωστε καὶ οἱ λοιποὶ Πατέρες, παραλλήλως πρὸς τὴν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρωτοτύπου (τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου) καθαγιάσιν τῆς εἰκόνης βασικὴν θέσιν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς, προσάγει καὶ ἄλλους «λόγους» καθαγιασμοῦ τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τοῦτο δὲν σημαίνει διαφοροποίησιν ἢ ἀπόκλισιν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς, ἀλλὰ διασαφήνισιν καὶ περαιτέρω «λεπτολόγον ἀνάπτυξιν» τοῦ δόγματος αὐτῆς.

γ) «μυσταγωγία»: Τοῦτο νοεῖται διττῶς· τὸ μὲν ἐν σχέσει καὶ ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ἁγιαστικὸν καὶ μυσταγωγικὸν χαρακτήρα τῶν ἱερῶν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνάγουν τοὺς θεωμένους αὐτὰς νοερῶς καὶ μυστικῶς εἰς τὰ ἀρχέτυπά των, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσάγουν καὶ μιοῦν τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὰς δογματικὰς καὶ λειτουργικὰς τῆς πίστεως ἀληθείας, διὰ τῶν λίαν ἐποπτικῶν μέσων τῆς εἰκονογραφίας· τὸ δὲ ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν τῶν εἰκόνων ἐν τῇ μυστηριακῇ καὶ τῇ λατρευτικῇ ζωῇ καὶ πράξει τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κατ' ἐξοχὴν θέσις τῶν εἰκόνων εἶναι ὁ ὀρθόδοξος χριστιανικὸς ναός. Θὰ ἠδύνατό τις μάλιστα νὰ δισχυρισθῇ, ὅτι οὐδόλως νοεῖται ὀρθόδοξος χριστιανικὸς ναὸς ἄνευ εἰκόνων καὶ ὅτι οὐδαμοῦ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος Θυσία, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἱεραὶ ἀκολουθίαι καὶ τελεταί, χωρὶς τὴν παρουσίαν ἔστω καὶ μιᾶς εἰκόνης. Εἶναι κατὰ ταῦτα αἱ εἰκόνες ἐν τῶν λατρευτικῶν-λειτουργικῶν συμβόλων καὶ ἀντικειμένων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν καθιερωμένων εἰς τὴν λειτουργικὴν καὶ τὴν λατρευτικὴν ζωὴν καὶ πράξιν αὐτῆς. Αἱ εἰκόνες, ὀργανικῶς οὔσαι συνδεδεμέναι πρὸς τὸν ναὸν καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, ἐμμέσως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀναίμακτον τοῦ Κυρίου Θυσίαν, αὐτόθεν καὶ καθαγιάζονται «μετοχῇ καὶ μεταδόσει» καὶ ἀποβαίνουν μέσα διαπορθμεύσεως θείων εὐλογιῶν καὶ ἁγιασμοῦ. Ἐὰν δὲ ἰσχύη περὶ τοῦ νομικοῦ ναοῦ τῆς Π. Διαθήκης ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀλλαχοῦ ὁ Φώτιος ὑποστηρίζει: «Οὐ τὸν ναὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ θυσιαστήριον πηγάζειν λέγων ὁ Σωτὴρ τῆς ἀγιότητος, καὶ ἅγια μὲν ἅπαντα τὰ τοῦ ἱεροῦ· μετοχῇ δὲ καὶ μεταδόσει τὰ μὲν τῶν ἁγίων τὴν πρώτην εἰς τιμὴν ἐκληρώσατο τάξιν, τὰ δὲ δευτερεύει»¹⁶², πολὺ περισσότερο τοῦτο πρέπει νὰ ἰσχύη προκειμένου περὶ τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, τοῦ ἐργαστηρίου τῆς Χάριτος καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

δ) «Τῇ τῶν παραδειγμάτων θειότητι»: Ὑπὸ παραδείγματα νοοῦνται τὰ ἀρχέτυπα τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Τὰ ἀρχέτυπα εἶναι ἱστορικὰ ἱερά πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εὐηρέστησαν εἰς τὸν Θεόν, διὸ καὶ κατηυγάσθησαν ὑπὸ τῶν θεουργῶν λαμπηδόνων τῆς τρισηλίου Θεότητος καὶ ἐτιμήθησαν διὰ τῆς ἀγιότητος, πράγμα τὸ ὁποῖον ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν πολλῶν θαυμάτων τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐνεργηθέντων καὶ ἐνεργουμένων εἰσέτι διὰ τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων των. Ἡ ἀγιότης αὐτῶν διαβαίνει εἰς τὰ ἱερά των λει-

162. Φωτίου, Διήγησις περὶ τῆς Μανιχαίων ἀναβλαστῆσεως, Α', PG 102, 249C.

φανα, τοὺς τάφους καὶ τὰς εἰκόνας των. Αἱ εἰκόνας, κατὰ ταῦτα, εἶναι μέτοχοι τῶν θείων ἐνεργειῶν, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀγιότητος τῶν ἀρχετύπων, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα καὶ τὸ εἶδος φέρουν καὶ ἐπομένως σεπταί, ἅγια καὶ προσκυνηταί.

ε) «καὶ μυρίοις ἄλλοις»: Ἡ ἔκφρασις ὅπωςδῆποτε ἀποτελεῖ σχῆμα λόγου. Ὁ Πατὴρ δι' αὐτῆς ἐπιθυμεῖ νὰ διαδηλώσῃ, ὅτι ἡ ἀγιότης τῶν εἰκόνων εἶναι ἀδιαφιλονίκητος καὶ ὅτι θὰ ἡδύνατό τις νὰ προσαγάγῃ καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα ἐπιμαρτυροῦντα καὶ ἀποδεικνύοντα αὐτήν. Οὗτος ἀρκεῖται εἰς τοὺς ἀνωτέρου μνημονευθέντας δ' λόγους τελειώσεως καὶ ἁγιασμοῦ τῶν εἰκόνων, διότι, προφανῶς, θεωρεῖ αὐτοὺς ἱκανοὺς διὰ νὰ πείσουν τὸν παραλήπτην τῆς ἐπιστολῆς του, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ μὴ δώσῃ ἔκτασιν εἰς αὐτήν. Ἐκ τῶν συμφραζομένων ὅμως καὶ τοῦ ὅλου πνεύματος τῆς ἐπιστολῆς δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν ὑπὸ τὸ «καὶ μυρίοις ἄλλοις» τοὺς κάτωθι λόγους τελειώσεως καὶ ἁγιασμοῦ τῶν εἰκόνων: 1) Τὴν κατασκευὴν τῶν εἰκόνων, κατὰ τοὺς αἰδίου καὶ ἱεροῦ θεσμοῦ» καὶ ὅπως «ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἱεροτύπως», ὡς ἐπεὶ ἔστιν εἰκονογράφων, ἐνίσχυομένων καὶ καθοδηγούμενων εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος¹⁶³. 2) Τὰς προσευχὰς τῶν Χριστιανῶν, τὰς δεήσεις καὶ τὰς δι' αὐτῶν ἐπικλήσεις τῶν εἰκονιζομένων εἰς βοήθειαν, παρηγορίαν, ἐνίσχυσιν, θεραπείαν καὶ μεσιτείαν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὴν σωτηρίαν των· 3) Τὴν διὰ τῶν εἰκόνων ἐπενέργειαν τῆς ἁγιαστικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τῶν εἰκονιζομένων, ἀδιάφυστον πείραν τῆς ὁποίας λαμβάνουν οἱ μετὰ πίστεως καὶ εὐλαβείας ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἀρωγὴν των· καὶ 4) Ὁ ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω σεβασμὸς καὶ ἡ τιμητικὴ προσκύνησις τῶν εἰκόνων.

Τὰς περὶ τῆς ἀρμοζούσης εἰς τὰς εἰκόνας προσκυνήσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς ἀντιλήψεις τοῦ ὁ Πατὴρ ἐκθέτει εἰς τὴν «Πρὸς τὸν Μιχαὴλ τὸν Ἀρχοντα Βουλγαρίας» ἐπιστολὴν του καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτῆς τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν Ζ' Οἰκουμένην καὶ τὰς δογματικὰς αὐτῆς ἀποφάσεις¹⁶⁴. Ἡ

163. Ἡ ἠθικότης καὶ ἡ εὐσέβεια τοῦ εἰκονογράφου ἔχει ἀναφορὰν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὡς εἶδομεν (Πρβλ. ἄνωτ., σὴμ. 149) ἡ ἀνηθικότης τῶν ἐθνικῶν κατασκευαστῶν τῶν εἰδώλων καὶ τῶν ὁμοιωμάτων τῶν θεῶν τοῦ εἰδωλ. κόσμου εἶναι, κατὰ τὸν Φώτιον, εἰς τῶν λόγων περιῦβρισεως καὶ βεβηλώσεώς των, ὥστε καὶ νὰ ἀποβαίνουν βέβηλα καὶ ἐναγῆ. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τὸν χριστιανὸν εἰκονογράφον. Οὗτος πρέπει νὰ εἶναι εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος, διὰ νὰ γίνῃ ὄργανον τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὕτως ὥστε καὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ φιλοτεχνούμεναι εἰκόνας νὰ ἀποπνεύουν πνευματικὰ ἀρώματα πίστεως καὶ εὐσεβείας καὶ νὰ γίνωνται μέσα διαπορθμεύσεως θείας δυνάμεως, ἐνεργείας καὶ ἁγιασμοῦ εἰς τοὺς ἀξιῶς.

164. Κατὰ τὸν «Ὅρον» τῆς Ζ' Οἰκουμένης: «ὀρίζομεν σὺν ἀκριβεῖ ἀπάσῃ καὶ ἐμμελείᾳ, παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας... ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι καὶ ἐσθῆσι, τοίχοις τε καὶ σάνισιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς:.... Ὅσφ γὰρ συνεχῶς δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώ-

Ζ' Οικουμενική, κατὰ τὸν Φώτιον: «τὴν εἰκόνα Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὰς ἀνέκαθεν Ἀποστολικὰς τε καὶ Πατρικὰς παραδόσεις, καὶ τὰς τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίας, ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιότητι τοῦ εἰκονιζομένου, προσκυνεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι ψήφοις ἀπάσαις ἐπεκύρωσέ τε καὶ ἐπεσφραγίσασατο, τῆς προσκυνήσεως καὶ τιμῆς δηλονότι προσαγομένης, καθ' ὃν τρόπον καὶ τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς τύποις καὶ συμβόλοις τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης λατρείας προσερχόμεθα». Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθέτει ὁ Φώτιος: «Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἰστώμεν καὶ συμπερικλείομεν τὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν, οὐδ' εἰς ἑτερόφυλα καὶ διάφορα τέλη σχιζόμεθα· ἀλλὰ διὰ τῆς φαινομένης διαφόρου καὶ μεριστῆς αὐτῶν θεραπείας καὶ προσκυνήσεως ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἀδαιρέτως εἰς τὴν ἀμέριστον ἐκείνην ἐνοειδῆ τε καὶ ἐνοποιὸν θεότητα ἀναγόμεθα»¹⁶⁵.

Τὰ κυριώτερα σημεῖα τῶν ἀνωτέρω εἶναι: 1) Ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων λαμβάνει χώραν «κατὰ τὰς ἀνέκαθεν Ἀποστολικὰς τε καὶ Πατρικὰς παραδόσεις καὶ τὰς τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίας».

2) Αἱ εἰκόνες τιμῶνται καὶ προσκυνοῦνται («ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιότητι τοῦ εἰκονιζομένου»). Εἰς ἕτερον σημεῖον (σελ. 217), παραφράζων τὴν σχετικὴν ρῆσιν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς, ὁ Φώτιος, σημειοῖ: «Δῆλον γὰρ ἅπασιν, ὡς ἡ τιμὴ τῶν εἰκονισμάτων τιμὴ γίνεται τῶν εἰκονιζομένων, ὥσπερ καὶ ἡ ἀτιμία εἰς αὐτὰ διαβαίνει τὰ εἰκονιζόμενα».

3) Ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων προσάγονται αὐταῖς, «καθ' ὃν τρόπον καὶ τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς τύποις καὶ συμβόλοις». Ὑπὸ τὸ «τύποις» νοεῖ ὁ Πατὴρ, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς, τοὺς ἱεροὺς καὶ τιμίους σταυροὺς, τὰ ἅγια Εὐαγγέλια καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ ἀναθήματα. Πρόκειται δὲ περὶ τῆς τιμητικῆς ἢ, ἄλλως, σχετικῆς προσκυνήσεως ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν λατρευτικὴν προσκύνησιν, ἡ ὁποία ἀρμόζει μόνον εἰς τὸν Τριαδικὸν ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν Θεόν. Ὁ τρόπος, λοιπόν, τῆς προσκυνήσεως τῆς εἰκόνας εἶναι ὁ τῶν λοιπῶν ἱερῶν συμβόλων καὶ ἀναθημάτων. «Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, αὕτη ὀρίζεται, ὡς καὶ ὑπὸ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς, π α ρ α π λ ῆ σ ι ο ς τῇ προσαγομένῃ εἰς τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ εἰς τοὺς τύπους αὐτοῦ, τὰ σύμβολα τοῦ Σταυροῦ. Ὁ Πατὴρ λέγει ἐπὶ τοῦ προκειμένου: «Τούτων τοιγαροῦν ἕκαστον, τὴν τε Χριστοῦ εἰκόνα, φημί, καὶ αὐτὸν τὸν

σεως ὁρῶνται, τοσοῦσον καὶ οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν, καὶ ταύταις ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἡ πρέπει μόνῃ τῇ θεῷ φύσει· ἀλλ' ὃν τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ καὶ τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασιν, καὶ θυμιαμάτων καὶ φώτων προσαγωγῇ πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσθαι, καθὼς καὶ τοῖς ἀρχαίοις εὐσεβῶς εἴθισται. «Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει» καὶ «ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν» (M a n s i 13, 377CDE).

165. Ἰω. Β α λ ε τ τ α, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 218.

Σταυρόν, καὶ δὴ καὶ τοῦ Σταυροῦ τὸν τύπον, παρὰ πλησίως τῆ σεβασμιότητι καὶ προσκυνήσει ἐξοσιοῦντες, οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας...»¹⁶⁶. Τὸ χρησιμοποιοῦμενον ἐπίρρημα «παραπλησίως», ἀσφαλῶς, ἐπιτρέπει τινά, ἔστω καὶ ἐλαχίστην, διαφοροποίησιν τῆς προσκυνήσεως τῆς ὀφειλομένης εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἔναντι ἐκείνης τῆς τοῦ Σταυροῦ αὐτοῦ, ἐννοεῖται ὑπὲρ τῆς εἰκόνας, ἐὰν βεβαίως κρίνωμεν ἐξ ἄλλων περιπτώσεων καὶ δὴ καὶ ἐξ ἑσῶν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Νικηφόρος¹⁶⁷. Ἡ διάκρισις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὑφὴν καὶ ἀξίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκόνας ὡς μέσου ἐποπτικοῦ καὶ ἀναγωγικοῦ καὶ δὴ καὶ καθ' ὅσον αὕτη καταγγέλλει ἡμῖν τὸν σωματικὸν τύπον τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι ἀνάγει ἡμᾶς ἀμέσως εἰς Χριστόν ἐνῶ ὁ θεώμενος καὶ προσκυνῶν τὸ σύμβολον τοῦ Σταυροῦ ἀνάγεται νοερῶς εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἐκτείναντα τὰς χεῖρας σταυροειδῶς Χριστόν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου¹⁶⁸.

Ὅτι ἰσχύει περὶ τῆς προσκυνήσεως τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἰσχύει καὶ περὶ τῶν λοιπῶν σεπτῶν εἰκόνων τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν Ἁγίων. Καὶ τούτων αἱ εἰκόνες προσκυνοῦνται «ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιότητι» τῶν εἰκονιζομένων. Οἱ εἰκονιζόμενοι ὅμως διαφέρουν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀγιότητά των. Ἡ ἀρμόζουσα εἰς τὰς εἰκόνας τιμητικὴ προσκυνήσις εἶναι, κατὰ ταῦτα, ἀνάλογος πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῶν πρωτοτύπων κατὰ τὴν σεβασμιότητα καὶ τὴν ἀγιότητα αὐτῶν¹⁶⁹.

4) Ἡ τῶν εἰκόνων τιμὴ καὶ προσκυνήσις ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ προσφορά τοῦ ἱεροῦ Φωτίου εἶναι σημαντικὴ.

Ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ εἶχεν ἀποφανθῆ: «Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει· καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν»¹⁷⁰. Τοῦτ' αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Φώτιος διὰ τῶν:

166. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 218.

167. Νικηφόρου, Ἀντιρρ. Γ', PG 100, 428C ἐξ.

168. Ὁ βαθμὸς ἀγιότητος τῶν εἰκόνων, τῶν συμβόλων, τῶν Εὐαγγελίων καὶ λοιπῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὡς καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν κ.λπ. εἶναι ἀνάλογος τῆς ἐγγύτητός των πρὸς τὰ ἀρχετύπα των. Ἡ ἰδέα αὕτη, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐτέρας εἰκονοφίλους πηγὰς (βλ. Βασ. Γιαννοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 166), ἀπαντᾷ εὐρύτατα παρὰ Διον. Ἀρεοπαγίτη (Ἰπρβλ. PG 3, 120A, 180B, 817AB).

169. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 219: «Δι' ὃ καὶ τῶν μακαρίων ἐκείνων καὶ ἱερῶν ἀνδρῶν ἡ Θεοφόρος καὶ ἁγία πανήγυρις οὐ μόνον τὴν εἰκόνα Χριστοῦ, καθ' ἅπερ ἔφημεν, ἀλλὰ γε καὶ δὴ καὶ τῆς παναχράντου καὶ ἀειπαρθένου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν Ἁγίων τὰς ἱεράς εἰκόνας, κατ' ἀναλογίαν τῆς τῶν πρωτοτύπων ὑπεροχῆς καὶ σεβασμιότητος, τιμᾶσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι κοινῶν θεσπισμάτων ὄροις ἐπεσφράγισέ τε καὶ ἐπεκύρωσεν» (ἐνν. ἡ Ζ' Οἰκουμ.).

170. Mansi 13, 377E.

«ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιότητι»¹⁷¹· καὶ «Δῆλον γὰρ ἅπασι, ὡς ἡ τιμὴ τῶν εἰκονισμάτων τιμὴ γίνεται τῶν εἰκονιζομένων...»¹⁷². Ὁ Πατὴρ προχωρεῖ ἔτι ἐν βῆμα, διευκρινίζων καὶ συμπληρώνων τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τῆς Συνόδου, χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ ἀπομακρύνεται τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Τοῦτο ἐπέβαλλεν ἢ μετὰ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν ἀναπτυχθεῖσα προβληματολογία τῶν Εἰκονομάχων. Οὕτως ἡ τελικὴ ἀναφορὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων εἶναι, κατὰ τὸν Φώτιον, ὁ Θεός. Ὁ Θεός, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἡ αἰτία καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀγιότητος τῶν εἰκόνων. Ἡ θεία χάρις καὶ αἱ θεῖαι δωρεαὶ καὶ ἐνέργειαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν εἰκονιζομένων καταντοῦν εἰς τὰς εἰκόνας καὶ δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ἐν ὀνόματι τῶν εἰκονιζομένων καὶ τοῦ Θεοῦ προσκυνοῦντας αὐτάς. Ὁ θεώμενος τὰς εἰκόνας ἀνάγεται εἰς τοὺς εἰκονιζομένους καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸν Θεόν, ἐξ οὗ πηγάζει ἡ ἀγιότης καὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν εἰκονιζομένων. Ἐπομένως ὁ ὄρων τὰς εἰκόνας ὄρᾳ ἐν αὐταῖς διὰ τῶν ὀμμάτων τῆς ψυχῆς τοῦ τὸν Θεόν¹⁷³. Ὡσαύτως καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα λ.χ. ἐνὸς Ἁγίου δὲν προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ ἀπλῶς τὸν εἰκονιζόμενον, ἀλλὰ προσκυνεῖ ἐμμέσως τὸν Θεόν, διὰ τὴν δόξαν τοῦ ὁποίου ὁ εἰκονιζόμενος ἠγωνίσθη μέχρις αἵματος. Ἡ ἀγιάζουσα, ρωννούσα κ.λ.π. δύναμις καὶ ἐνέργεια, ἡ ἐνεργουμένη διὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν εἰκονιζομένων εἶναι ἡ «ἄκτιστος» ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Εἰδικώτερον ὁ Πατὴρ περὶ τοῦ προκειμένου σημειοῖ: «Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς (δηλ. εἰς τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἱερά σύμβολα) ἰστώμεν καὶ συμπερικλείομεν τὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν, οὐδ' εἰς ἑτερόφυλα καὶ διάφορα τέλη σχιζόμεθα· ἀλλὰ διὰ τῆς φαινομένης διαφόρου καὶ μεριστῆς αὐτῶν θεραπείας καὶ προσκυνήσεως ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἀδαιρέτως εἰς τὴν ἀμέριστον ἐκείνην ἐνοσιδῆ τε καὶ ἐνοποιὸν θεότητα ἀναγόμεθα»¹⁷⁴. Περὶ δὲ τῆς ἀπονεμομένης προσκυνήσεως εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τοὺς «τύπους» τοῦ Σταυροῦ αὐτοῦ γράφει: «οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ' εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα πλούτῳ φιλανθρωπίας ἀπάτῳ, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπονείδιστον θάνατον ἐκουσίως ὑπενεγκόντα, ταύτην ἀναφέρομεν καὶ ἀνιεροῦμεν»¹⁷⁵. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει τῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν ναῶν, τῶν τάφων καὶ τῶν λειψάνων τῶν Ἁγίων, τὰ «πιστοῖς βρύνοντα ἰάσεις», «τὸν αὐτοῦς δοξάσαντα Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν» μεγαλύνομεν καὶ ἀνευφημοῦμεν¹⁷⁶. Ὁ Χριστός, ὅμως, εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ Πατρός. Ἐπειδὴ δὲ ὁ

171. Ἰω. Βαλέρια, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 218.

172. Αὐτόθι, σελ. 217.

173. Αὐτόθι, σελ. 219: «Καὶ δὴ καὶ εἴ τι τούτοις κατὰ τὰς μυστικὰς καὶ ἀγίας ἡμῶν τελετὰς ἐστὶ παραπλήσιον, διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐνεργουμένης δωρεᾶς τε καὶ εὐεργεσίας, τὸ ἀρχικόν τε καὶ πρωτοῦργόν αἴτιον ἐπιγινώσκομέν τε καὶ δοξολογοῦμεν».

174. Αὐτόθι, σελ. 218.

175. Αὐτόθι.

176. Αὐτόθι, σελ. 218-219.

τιμῶν καὶ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, τιμᾶ καὶ προσκυνεῖ τὸ ἀρχέτυπον αὐτῆς, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ τιμῶν τὸν Χριστόν, τιμᾶ καὶ προσκυνεῖ τὸν Πατέρα, τὸν πέμψαντα τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα ἀποκαλύψῃ αὐτὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι «τὸ ἀρχικόν τε καὶ πρωτουργὸν αἴτιον» τὸ «ἀρχέτυπον» τοῦ Υἱοῦ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀπάσης τῆς δημιουργίας. Ἐπομένως ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ἡ τελικὴ ἀναφορὰ πάσης τιμῆς καὶ προσκυνήσεως τῶν «εἰκόνων» τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' εἰκόνες τοῦ Θεοῦ, ἐν ἧ ἄνωτέρω ἐξεθέσαμεν ἐννοία, εἶναι καὶ αἱ τεχνηταὶ εἰκόνες, ἐπειδὴ ἀκριβῶς, διὰ τῆς δι' αὐτῶν ἐνεργουμένης θείας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, ἀποκαλύπτεται καὶ ἐπιγινώσκειται ὁ Θεός. Τέλος, εἰκόνες τοῦ Θεοῦ ἀποβαίνουν καὶ οἱ εὐσεβῶς τιμῶντες καὶ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ τοὺς εἰκονιζομένους ἐν αὐταῖς, μεγαλύνοντες καὶ ἀνευφημοῦντες ἐν ταύτῃ τὸν Θεόν, μετοχῆ καὶ μεθέξει εἰς τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τῆς μόνης λατρευτῆς Ἁγίας Τριάδος: «Καὶ γὰρ δι' αὐτῶν (δηλ. τῶν εἰκόνων) εἰς ἐνοπιὸν τινα καὶ συναγωγὸν ἀναγόμεθα θεωρίαν, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν δι' αὐτῆς ἀξιούμεθα θείας καὶ ὑπερφουῦς συναφείας»¹⁷⁷.

177. Ἰω. Βαλέττα, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 219. Βλ. καὶ ἀνωτ., σμ. 152.